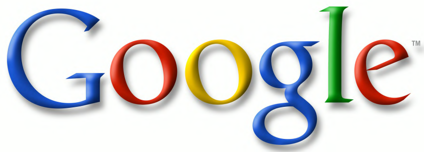

DE UNIVERSITAIRE VORMING

VAN DE

AANSTAANDE PREDIKANTEN DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK

EEN WOORD

BIJ DE KOMENDE REORGANISATIE VAN ONS HOOGER ONDERWIJS

DOOR

Prof. Dr. F. E. DAUBANTON

ONZE AANSTAANDE PREDIKANTEN WORDEN ZEER ONDOELTREFFEND OPGELEID

FIDELIO

TE UTRECHT BIJ KEMINK EN ZOON OVER DEN DOM — 1904

Ex-libris
Charles Atwood
Kofoid

F.G. KOSTER · BOEKBINDER ·
AMSTERDAM

DE UNIVERSITAIRE VORMING

VAN DE

AANSTAANDE PREDIKANTEN DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK

EEN WOORD

BIJ DE KOMENDE REORGANISATIE VAN ONS HOOGER ONDERWIJS

DOOR

Prof. Dr. F. E. DAUBANTON

ONZE AANSTAANDE PREDIKANTEN WORDEN
ZEER ONDOELTREFFEND OPGELEID

FIDELIO

TE UTRECHT BIJ KEMINK EN ZOON OVER DEN DOM — 1904

INHOUD

I

TER INLEIDING NAAR AANLEIDING VAN EENE BRIEFWISSELING MET WIJLEN PROF. DOEDES

Gereed over de universitaire vorming van de aanstaande predikanten der Nederlandsche Hervormde Kerk te handelen, ga ik een bijltjen hanteeren waar ik wel meer mee hakte. Den lezers b. v. van het tijdschrift „Theologische Studiën" is het niet onbekend dat encyklopaedische en, daarmede innig verwante, methodologische onderwerpen mij belangstelling inboezemen. Heeft het rustig overdenken van deze stoffe zijne bekoring — het wordt een mensch vaak droef te moede wanneer hij het, in bespiegeling met welgevallen geziene, in de praktijk verwezenlijkt wil. Dan stuit hij op moeilijkheden van allerlei, allerlei aard!

't Is reeds heel wat jaren geleden dat ik een nog al dragelijke stukjen, docht mij, over de vorming van onze aanstaande predikanten in porte-feuille had. Na 1876 bedoel ik, in welk jaar het hartelooze gedrocht dat door van Manen „de fetis" onzijdigheid werd geheeten, onze „Facultas Theologica" mishandelde. Ik — een weinig goed denkende van mijn opstel — zond het ter beoordeeling aan een vriend, aan een „Hoogeerwaarde." Aan wien zeg ik niet. Want, al is zijn naam volstrekt niet

gehaat „nomina sunt odiosa." Die hoogeerwaarde raadde mij: „Geef uw stuk uit, 't heeft beteekenis, vooral in onzen tijd, en niet het minst als gij 't zegt." Nu, dat laatste streelde een duiveltjen, waar tegen wij allen — vooral wanneer wij nog jong zijn — waken moeten en strijden. Derhalve ging ik mij zelf pastoraal behandelen. „Wees voorzichtig, onvoorzichtige! Over het handschrift zijt gij heer en meester. Het gedrukte stuk wil u de baas worden. Zet uw kritischen bril op. Of liever: doe dat niet. Maar zend het stuk ter beoordeeling aan een „Hooggeleerde", die zeer kritiesch is, en vroeger, thans niet meer „Hoogeerwaard" was — ook al door bemoeiing van het gedrocht Neutraliteit, dat in 1876 zijne streken uithaalde."

Mijn opstel ging naar Professor Doedes.

Deze diende mij, nadat hij het handschrift gelezen had, het volgende stortbad toe.

„Vijftien jaar geleden, toen was er plaats voor zulke opmerkingen. Nu alles (betrekkelijk) *pas* georganiseerd is, baat al zulk bespiegelen (bijna) niets."

Gij ziet: eene stoïsche berusting doorademt de inleiding van dit schrijven.

„Bij emendaties", waarschuwde mij de hoogvereerde vriend, „moet men rekenen:

a. Met de Wet op het Hooger Onderwijs." — Zeker! Van die Wet geldt: Moeder veler rampen.

b. „Met het Kerkelijk Reglement." — Zeker! Die instelling van nóg een examen vóór het proponents!

c. „Met de individueele vrijheid der Professoren. De Universiteits-Prof. zijn vrij in de bepaling van het getal college-uren, aan de eene of andere wetenschap te geven, vrij bijna in alles." — Bij mij kwam de gedachte op:

„Vrij in bijna alles is bijna te veel." Maar ik drong haar terug. Die gulden vrijheid wil ik loven, uitgaande van déze stelling dat de Universiteits-Prof. mannen met een geweten zijn.

d. „Met de vrijheid" — en dat woord onderstreepte Dr. Doedes tweemaal — „met de vrijheid der studenten." Ik meen dat die „vrijheid" mijn raadsman een beetjen kregelig stemde. Want, met groote letters, schreef hij verder: „De studenten houden geen enkel uur meer college in het jaar dan hun goed dunkt. De studenten geven te veel tijd aan bijzaken".

Dan *doen* dus die zonen van 's levens lente.

En wat *ondergaan* zij?

Hoort de posthume stem van Doedes hier voor het laatst! „Verschil van leeftijd, kennis, ontwikkeling, aanleg, geschiktheid etc. doet op allerlei moeilijkheden stuiten — terwijl alle studenten geschoren worden over denzelfden kam." Die woorden onderstreepte Prof. Doedes driemaal.

Wat dit laatste aangaat — 'k wil vast één steen uit den weg ruimen — kunnen hoogleeraren „vrij in bijna alles", die hunne taak menschkundig opvatten, veel kwaad bezweren, veel goed doen. De „Wet" laat gelegenheid daartoe. Hebt gij b. v. een meer praktiesch dan theoretiesch aangelegd, jongmensch — wiens innige lust het is „herder en leeraar" te zijn — van raad te dienen en te examineeren, plaag hem dan niet met „goden"-namen van den twee-en-zeventigsten rang. Vraag veeleer of hij ernst maakte met: „Onderzoekt de Schriften." Men kan ook een zegen-verbreidend Christus-prediker zijn zonder in juiste woorden het onderscheid tusschen Kant's systeem en het Neo-Kantisme van Renouvier te kunnen vertellen.

Onder invloed van Prof. Doedes' raad intusschen, dacht ik: „leer van uw wijzeren". Wat Ovidius deed, leest er zijne „Tristia" maar op na, toen zijn vader hem toevoegde:

„STUDIUM QUID INUTILE TENTAS"

„Wat doet gij ijdel werk?" dat deed ik. Ik gaf mijn handschrift „emendantibus flammis" — 't ging in de kachel.

Maar nu legt, d.d. 's Gravenhage 31 Augustus 1904, de „Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk" een brief op mijne tafel van den volgenden inhoud:

„Met het oog op de door de Regeering toegezegde algemeene herziening van het Hooger Onderwijs, heeft de Algemeene Synode, in hare zitting van 17 Augustus l.l., besloten door de Algemeene Synodale Commissie eene buitengewone vergadering der Algemeene Synode bijeen te doen roepen, om te bespreken welke maatregelen zij in het belang van de, voor de goede opleiding van de predikanten in de Nederlandsche Hervormde Kerk gewenschte inrichting van de Theologische Faculteit en van het Kerkelijk Hooger Onderwijs behoort te nemen.

Zij droeg echter tevens aan de Synodale Commissie op, ter beantwoording van de vraag naar bovenbedoelde gewenschte inrichting, vooraf de adviezen der kerkelijke hoogleeraren in te winnen, en de hoogleeraren der Theologische Faculteit aan de drie Rijks-Universiteiten uittenoodigen ook hun advies te dezer zake te geven.

Wij hebben de eer, ter voldoening aan dezen last

der Algemeene Synode, U beleefdelijk uittenoodigen Uw advies, indien het zijn kon met eenigen spoed, bij de Synodale Commissie te willen inzenden, terwijl het natuurlijk aan de hoogleeraren overgelaten wordt een individueel of een collectief advies te geven.

De Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk

(*w. g.*) C. G. CHAVANNES, *President.*
J. KNOTTENBELT, *Secretaris.*

Aan
den Heer Dr. F. E. Daubanton,
kerkelijk hoogleeraar
te Utrecht.

Dit schrijven en de gedachtenwisseling in de zitting der Algemeene Synode van 17 Augustus 1904 hebben hunne naaste aanleiding in een woord van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken Dr. A. Kuyper. Dat woord is eene belofte: eene belofte onder voorwaarde. Eene belofte is het, niet van den „den eersten den besten" maar van onzen Nederlandschen Premier. En deze Premier zeker is Doctor Juris honoris causa — eere die hem toekomt — maar bovenal is hij theoloog: schrijver o. a. van de „Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid". Zijn woord, dat eene belofte is onder voorwaarde, luidt als volgt:

„Ik verklaar gaarne dat het ook in mijne bedoeling ligt te trachten ... dat, wat nu feitelijk de faculteit der godsdienstwetenschap is, weder in echten zin een faculteit der Godgeleerdheid worde, d. i. een faculteit die niet het verschijnsel van den godsdienst maar de kennisse Gods

tot voorwerp van onderzoek heeft en wel op grond van de in Christus gegeven openbaring; niet een faculteit dus met het vak dogmatiek er los aangehecht, maar zulk een die principieel theologisch geconstrueerd is.

Maar zal dat mijn voornemen gelukken, dan moet ik nu reeds van deze plaats de gegadigde theologen oproepen, om zich de korte spanne tijds die hun rest, ten nutte te maken om liefst op eenigszins eenparigen voet hun denkbeelden op zulk een wijs concreet te formuleeren, dat de Regeering weet wat begeerd wordt en met een vast gegeven kunne rekenen.

Ik voeg er bij, dat de Regeering in de tweede plaats zal moeten kunnen rekenen op de voorlichting, den steun en de medewerking der kerkelijke besturen, wier belangen hierbij op het spel staan.

De Overheid toch als zoodanig staat hier machteloos. Alleen zoo zij op anderer tegemoetkoming rekenen mag, zal zij tot handelen in staat zijn.

De regeling van het openbaar hooger onderwijs, en daarbij de theologische faculteit komt straks aan de orde en ik durf vertrouwen, dat men zich dan niet in mij zal zien teleurgesteld, mits men mij ook niet teleurstelle door onthouding van de gevraagde adviezen en den gevraagden steun" [1]).

Op dat woord, op die belofte van een Dienaar der Kroon maak ik staat. Ik geloof van Z. Exc. Minister Prof. Dr. A. Kuyper dat hij, trots allerlei geharrewar op kerkelijk gebied, doen *zal* wat hij als Minister doen ***kan***, opdat de universitaire vorming van honderden aanstaande

---

1) Zitting der Tweede Kamer 10 Maart 1904, bldz. 1536 van het Verslag.

predikanten der Nederlandsche Hervormde Kerk zoo goed mogelijk zij.

En van harte hoop ik dat mijn advies in goede aarde valle bij de Algemeene Synode die weldra in buitengewone vergadering bijeenkomt.

De dagen, die wij tegemoet gaan, acht ik voor de universitaire vorming van de aanstaande predikanten der Ned. Herv. Kerk van hoog, zeer hoog, gewicht.

II

TABULAE QUERELARUM DAT IS KLACHTENBOEK

De methodologische vraag was en blijft aan de orde gesteld. Ons onderwerp is „actueel". Er wordt getwijfeld of de vorming van de aanstaande predikanten aan de Rijks-Universiteiten wel is wat zij zijn moet. Die vraag wordt in de eerste plaats gedaan in het belang der Evangelie-bediening. Vooral in Duitschland en ten onzent. 'k Laat Duitschland rusten. 'k Spreek alleen van ons vaderland. Sedert 1876 is hier, om zoo te zeggen, het vuur niet van den hemel. Over dit onderwerp deden zich van moderne zijde o. a. hooren Prof. Prins in het „Theologisch Tijdschrift" (1886. 3). Prof. Oort verdedigde ter vergadering van den Protestanten-bond (1887) zijne bekende drie stellingen, die eene kritiek op den toestand inhouden, uitgeoefend namens de praktijk. Laat mij die stellingen even vermelden.

„1. Deze opleiding is in sommige opzichten ondoelmatig, als meer gericht op de vorming van geleerden dan van evangeliedienaars.

2. De gebreken van het thans heerschend stelsel zijn

moeilijk weg te nemen, omdat wetenschappelijke vorming der aanstaande predikanten hoogst wenschelijk is.

3. Ter verbetering is vooral aan te bevelen het inrichten van gelegenheden, waarbij professoren en studenten samenwerken, gepaard aan zeer sterke vermindering der openbare lessen."

Aan de gedachtenwisseling, die op de toelichting van deze stellingen volgde nam o. a. deel Prof. van Bell, die de dingen van Universitair standpunt bezag. Voorts .... Maar in dorre opsomming van namen, voorstellen, plannen wil ik mij niet verloopen. Slaat vrij onze tijdschriften, week- en dagbladen op. Telkens weer vindt gij dezelfde vraag geopperd. In de Vergadering der Ned. Hervormde Predikanten-Vereeniging van 't jaar 1897 sprak Dr. la Saussaye er van. In 1902 handelde de oude, steeds jeugdige, Buytendijk over dit onderwerp in de „Theologische Studiën". En wie las niet Prof. Is. van Dijk's „Vota Academica" (1904)?

Deze gang der dingen baart geen verwondering. Overeenkomstig het oude spreekwoord, dat nood de moeder der kunsten is, leert klacht zinnen op verbetering.

En klachten ....?

De studenten klagen dat zij door het drukke collegeloopen en examen-gedoe tijd voor grondige studie missen; dat zij, in de veelheid der vakken ondergedompeld, duizelig worden; dat zij in hunne studiën geen stuur zien; dat zij tot de praxis van de Evangelie-bediening niet worden voorbereid; dat zij van de vormende kracht hunner leeraren geenszins genietende, zoowat zich zelf en elkander trachten te vormen. Voor het gegronde van *al* die klachten, vooral wanneer zij gesproken worden, zou ik niet gaarne instaan. De jeugd overdrijft en

kleurt. Toch is het leerzaam de Studenten-Almanakken der laatste vijf-en-twintig jaren op dit punt te raadplegen. Het ontbreekt onzen nederlandschen studenten waarlijk niet aan warme waardeering van hunne leermeesters. In hunne dankbaarheid steken zij de loftrompet veelal hoog. Wie mij leest vergete dus niet dat in een „klachten-boek" de lichtzijde voor die van de schaduw wijkt.

Ik geef nu het woord aan heeren studenten.

Hoe denken zij over het getal der colleges?

„Meer en meer krijgen we de overtuiging dat we te veel colleges te volgen hebben" (Leidsche Studenten-Almanak 1880). „Zoo er mogelijkheid bestond het aantal college-uren eenigszins te verminderen, zou ons dat zeer wenschelijk toeschijnen" (Groningsche Studenten-Almanak 1879). „Het aantal verplichte college-uren is te groot en de tijd voor vrije studie te zeer beperkt." (Utrechtsche Studenten-Almanak 1884). „De colleges zijn al te zeer vermenigvuldigd" (U. 1889).

Waarover klagen de studenten wel eens in zake den aard van het college en de wijze waarop het gegeven wordt?

„Zooals nu het geval is, vervallen de colleges" (van Prof. N. N.) „te veel in een onvruchtbaar disputeeren over onderwerpen die dikwijls niet in onmiddellijk verband staan met het te behandelen onderwerp". (L. 1893). „Wij meenen dat vakgeleerden van dit college meer nut zouden trekken dan wij, de overvloed van voor ons geheel vreemde namen, feiten en toestanden maakt het ons, vooral in vluchtiger behandelde gedeelten bijna onmogelijk het gedoceerde goed te volgen en te omvatten". — „De colleges" (van Prof. N. N.) „houden te weinig

rekening met onze praktische behoeften. Wat wij noodig hebben, is die praktische kennis welke boven alles rekening houdt met de betrekking, die wij zullen hebben te bekleeden". (L. 1894). „Komt het er voor ons studenten niet meer op aan begrip te krijgen en zeker tijdvak grondig bestudeerd te hebben, dan uitgever, jaar en formaat te kennen van de briefverzameling van dezen of genen 10de eeuwschen Paus?" (L. 1899). — „Gaarne zouden wij zien dat het college-geven niet ontaardde in dicteeren". (G. 1879). — „Menigeen is met zijn pen niet even vlug als de Hoogleeraar in zijn spreken". (U. 1885). — „Wat onze practische opleiding betreft: in de eerste plaats hebben wij behoefte aan practische, wèl geleide oefeningen". (G. 1884). — „Niet zonder leedwezen werd door velen het besluit vernomen van de Synode der Ned. Herv. Kerk, waarbij voortaan aan candidaten in de theologie, die nog niet het „voorbereidend kerkelijk" examen hebben afgelegd, verboden is „voorstel" te doen" (U. 1881). „Den wensch kunnen wij niet achterhouden, hetzij op het college over Kerkrecht, hetzij op dat over Praktische Theologie, meer praktisch te worden geoefend. In alle bescheidenheid vragen wij, meer te worden verplaatst in het volle, pastorale leven". (U. 1885). „Aangenaam zou het ons zijn, indien ook door gelegenheid tot catechiseeren en huisbezoek doen de praktische oefeningen werden uitgebreid". (U. 1888).

Wat de examina betreft merken de studenten op: „De Ned. Herv. Kerk eischt niet minder dan twee examina en draagt zoo ruimschoots het hare er toe bij, om onzen arbeid te doen opgaan in gevreesde examen-studie. Waartoe het pro-proponentsexamen dat onredelijk is zoolang er een proponents bestaat?" (G, 1884). „Hoogstbetreurens-

waardig vinden wij de vaststelling door de Synode van een voorbereidend kerkelijk examen, ook in weerwil van het ongunstig praeadvies der meeste kerkelijke hoogleeraren. Ook al is men geen voorstander van „Vrije Studie", toch is het feit, dat men zoodoende dadelijk na het eene examen voor het andere aan het werk moet gaan, ons inziens, zeer ongunstig voor zelfstandige ontwikkeling en studie". (U. 1880). „Het verkeer tusschen hoogleeraren en vele studenten blijft bij collegeloopen en theeslaan..... Waar ligt de fout? Misschien o. a. wel hierin dat de idee „professor" met die van „examinator" zoo nauw verbonden is." (U. 1889).

Na de vele leerlingen hooren wij voorts een paar leeraren.

Prof. Oort klaagt: „De ervaring van de professoren doet hen telkens zuchten: wat wordt er weinig geprofiteerd, wat gaat er veel over de hoofden heen! De schuld ligt aan het stelsel."

Volgens het verslag dat Dr. Bronsveld in zijne „Kroniek" (1897) gaf van het door la Saussaye ter Vergadering der Ned. Herv. predikanten-vereeniging gesprokene, klaagde de hoogleeraar: „het onderwijs mist vormende, opvoedende kracht. Worden door het H. O. in de Theologie a. s. evangeliedienaren gevormd? Noch de vakken die onderwezen worden, noch de geest waarin dit geschiedt, houdt rekening met de toekomstige taak en roeping der studenten. De theologische faculteit zooals zij nu is heeft geene „raison d'être." Zij zal zich dan ook niet lang meer staande kunnen houden. Saussaye zou haar heengaan betreuren. Maar .... de loop der omstandigheden en de logica der beginselen moeten er toe leiden. De

kerk moet zelf de opleiding van de a. s. predikanten ter hand nemen."

Gaat eens ter schole bij leden van Provinciale Kerkbesturen! Gij hoort hen klagen naar aanleiding van de proponents-examina. Candidaat A weet geen drie woorden te zeggen over „de Zondeloosheid van Jezus." Candidaat B kijkt „of het Keulen dondert" bij het woord „Eudaemonisme." Candidaat C heeft nooit van „determinisme" gehoord. Candidaat D weet niet wie de leidsche J. H. Scholten was. Candidaat E is onbekend met wat men gewoonlijk „Textus Receptus" noemt. — Deze gegevens dank ik aan de mededeeling van kalme, nog al kritiesch gestemde mannen, die een broertjen dood hebben aan overdrijving.

In de gemeenten hooren wij klagen dat der prediking van jonge herders en leeraars het onderwijzend, gezond-dogmatiesch bestanddeel ontbreekt; dat de grondige Schriftverklaring niet haar wettige rol speelt.

In het midden der Synode worden telkens weder klachten geslaakt over den uitslag der proponents-examina.

Hoort maar!

„Het trof vooral onze aandacht, dat over het algemeen de bekwaamheden zoo gering waren ... De middelmatigheden hebben verre de overhand. — Niet één zelfs had in de christelijke zedekunde en practische godgeleerdheid *zeer goed* kunnen verkrijgen.

.... In die vakken vooral, waarin vanwege de Kerk hooger onderwijs gegeven wordt, in weerwil dat de kerkelijke hoogleeraren hunne beste pogingen in het

werk stellen, wordt nog niet die gunstige verbetering gevonden, welke gewenscht wordt. Wij laten het aan de wijsheid Uwer vergadering over, hoe in deze te *handelen*; wij rekenen het *onzen plicht* op de ongunstige verschijnselen te wijzen .... In de kolom der bekwaamheid van een geëxamineerde vonden wij bij de leerstellige godgeleerdheid „onvoldoende" en toch werd deze candidaat tot de Evangeliebediening toegelaten." (Handelingen 1881).

„Uwe Commissie kan niet anders dan verklaren dat het onderzoek in de christelijke zedekunde nog niet de gewenschte vruchten heeft opgeleverd." (H. 1882).

„Van vooruitgang kan in dit jaar zeker geen sprake zijn .... Bij de beraadslagingen over het rapport wordt door onderscheiden leden geklaagd dat er zoo weinig tijd voor vrije studie overblijft." (H. 1883).

„Het trof onze aandacht dat van de 33 geëxamineerden slechts *twee* zeer goed hebben voldaan in de leerstellige godgeleerdheid en de christelijke zedekunde." (H. 1884).

„Uwe Commissie meent onder uwe aandacht te moeten brengen dat het peil der kennis, bij vroeger, achteruitgang aanwijst; het groot aantal aanteekeningen middelmatig, vooral bij de leerstellige godgeleerdheid, trok vooral onze aandacht; of dit misschien zijne oorzaak kan hebben in het klein aantal lesuren, door de Hoogleeraren gegeven, of veeleer in de min ijverige en ernstige studie der Studenten, durft Uwe Commissie niet beslissen, daar haar de elementen tot dit oordeel ontbreken, niettemin acht zij het een verschijnsel, waarop zij meende in hooge mate de aandacht van Uwe Vergadering te moeten vestigen."

[De Vergadering neemt met leedwezen kennis van

de daling van het peil van kennis, waarvan de Verslagen der Provinciale Kerkbesturen getuigen]. (H. 1885).

„De toestand is naar onze bescheiden meening nog niet bijzonder gunstig. Hoe groot is toch het cijfer der middelmatigheid tegenover dat wat we onder zeer goed of ook goed opgeteekend vinden. Dat valt ons vooral in het oog bij de dogmatiek, de zedekunde, de leerrede. Ligt het aan de methode van studie of onderwijs, of aan de mindere begaafdheid der candidaten?" (H. 1886).

„Over het algemeen was in de classificatie naar de bekwaamheid eenige verbetering te bespeuren. Alleen over de leerstellige en praktische godgeleerdheid was deze *niet* gunstig, daar in beiden slechts van 3 wordt verklaard dat zij „zeer goed" waren."

[Bij de beraadslagingen wordt gevraagd, welke middelen de Kerkelijke Hoogleeraren zouden kunnen aanwenden om beteren invloed te oefenen, waarbij wordt gewezen op de wenschelijkheid dat een handboek voor de leerstellige godgeleerdheid worde uitgegeven. Tevens wordt aangevoerd, dat het peil van kennis en van algemeene ontwikkeling in de laatste jaren gedaald is; dat, naar een lid meent, somtijds examinandi worden toegelaten, wier bekwaamheden onvoldoende zijn, doch die worden toegelaten uit overweging van het gebrek van predikanten; doch dat zulk eene overweging nimmer mag gelden, omdat dit van wreedheid zou getuigen tegenover de gemeenten, in welke zulke predikanten zouden werkzaam zijn]. (H. 1887).

„Door een der leden der Provinciale Kerkbesturen wordt de opmerking gemaakt, dat blijkens de proponents-examina de kennis der examinandi aangaande de bijbelsche

geschiedenis zeer veel te wenschen overlaat; met deze opmerking stemmen verscheidene leden in." (H. 1888).

„Uwe commissie drukt bij vernieuwing de hoop uit, dat worde voortgegaan door bemoeiingen van de Kerkelijke Hoogleeraren vooral, de studenten bij voortduring te prikkelen om zulken ijver bij hunne studiën te ontwikkelen, dat de splitsing in de tabellen meer en meer gunstige cijfers mogen bevatten." (H. 1889).

„Ongeveer twee derden der geëxamineerden hebben in de meeste vakken het getuigenis *zeer goed* en goed verworven. Alleen in de leerstellige godgeleerdheid kon de grootste helft slechts tot middelmatig komen." (H. 1890).

„Het resultaat van 't onderzoek naar de kennis der bijbelsche geschiedenis is weder zeer onbevredigend. Dat slechts 3 voor de leerstellige godgeleerdheid *zeer goed* ontvingen, en slechts 4 hetzelfde getuigenis aangaande hunne kennis van de christelijke zedekunde, is ook niet verblijdend." (H. 1891).

„Het oordeel over de Leerreden der geëxamineerden doet ons geen hooge verwachtingen koesteren van deze aanstaande predikers. De grootste meerderheid leverde maar iets middelmatigs.

Een opmerkelijk verschijnsel is het, dat het slechtst examen gedaan is in de leerstellige godgeleerdheid.... Eenigszins minder ongunstig, maar daarom toch nóg niet gunstig, was het gesteld met de kennis der examinandi van de christelijke zedekunde en het kerkrecht.

Maar het ergst van alles dunkt ons te zijn, dat ruim een vijfde der toegelatenen in de kennis van de bijbelsche geschiedenis slechts „middelmatig" genoemd moest worden. In dit vak moesten eigenlijk allen „zeer goed" zijn en toch waren er maar elf, van wie dat gezegd kon

worden. Een predikant dient den Bijbel — en de bijbelsche geschiedenis dus ook — zeer goed te kennen. En het is inderdaad treurig, dat vele catechisanten de acht middelmatigen, die ook catecheten zullen zijn, beschaamd maken" (H. 1893).

„De totaalindruk over de mate der bekwaamheid bij het onderzoek in de verschillende vakken gebleken, is over het geheel genomen, niet zoo gunstig als die des vorigen jaars, daar de cijfers van „zeer goed" percentsgewijze lager en die van „middelmatig" een weinig hooger zijn." (H. 1894).

„Het oordeel is over 't geheel gunstig, wat betreft de uitlegging van 't O. en N. T., minder gunstig daarentegen met 't oog op de leerstellige godgeleerdheid, de christelijke zedenkunde en, zooals licht te begrijpen is, het meer praktische gedeelte: de praktische godgeleerdheid en de leerrede." (H. 1895).

„Uit de medegedeelde cijfers, die over het geheel zeer gunstig zijn te noemen, blijkt, dat de bekwaamheid van de overgroote meerderheid geëxamineerden, alleszins voldoende kan worden geacht." (H. 1896).

„De mate van bekwaamheid der geëxamineerden staat verre ten achter bij die van het vorige jaar. Voor de christelijke zedeleer verkreeg niet één candidaat *zeer goed.*

Wat van dit zeker niet verblijdend verschijnsel de oorzaak is, blijkt uit de verslagen niet."

[Bij de beraadslaging wordt opgemerkt, dat het verschijnsel van mindere bekwaamheid, in vergelijking met vorige jaren, verklaard wordt door de verkeerde regeling en inrichting van het Staats- en van het Kerkelijk Hooger Onderwijs, waardoor alle studie eigenlijk examenstudie wordt, die altijd nadeelig werkt.] (H. 1897.)

„Uit vorenstaande cijfers blijkt, dat ten aanzien van de kennis der examinandi nu juist geen vooruitgang kan worden geconstateerd." (H. 1899.)

„Uit vorenstaande cijfers blijkt dat er ten aanzien van de kennis der examinandi achteruitgang is waar te nemen...... Het laatste verslag over de proponents-examens hetwelk de Synode in deze eeuw wordt aangeboden, mag niet schitterend heeten." (H. 1900).

Nu — opzichtens de klachten zullen wij maar zeggen: „Het is genoeg."

III

IDEOLOGIE EN HERVORMING

De klachten, die wij hoorden, bewijzen dat wij in een weinig bevredigenden toestand zijn. Hoe komen we er uit en tot een beteren? Gelijk bij iederen onbevredigenden toestand op welk gebied ook, staan hier twee wegen open. Op den eenen gaan, of willen gaan, zij, die ik zonder nevenbedoeling, ideologen noem. Op den anderen willen voortwandelen de meer geschiedkundig aangelegde hervormers.

De eersten, minder band voelend aan het verleden, ontwerpen schoone bouwingen. Op ons gebied houden zij de fiere leuze hoog: „Italia fara da se." De Ned. Herv. Kerk leide zelf heur a. s. leeraren op. Wij moeten hebben: kerkelijke, hervormde gymnasia; kerkelijke, hervormde, godgeleerde faculteiten, die niet opgenomen zijn in den universitairen kring, feitelijk dus theologische scholen, of zooals enkelen ze noemen „Seminarieën". Deze onhistorische ideologie heeft ook mij een tijd lang

bijna te pakken gehad. Maar kalm nadenken kwam mij er van bevrijden. Ten bate van Kerk en Theologie, van Volk en Rijks Universiteit pleit ik behoud van de gereorganizeerde Facultas Theologica in het universitair instituut.

IV

HERZIENING VAN HET GYMNASIAAL PROGRAM

Ik wil nu eerst over onze bestaande gymnasia handelen; eene opbouwende kritiek er op toepassen; bereikbare verbeteringen voorstellen.

In zake de vier eerste klassen heb ik niets op te merken. Ik beaam wat de Hoogleeraar C. Winkler, enkele jaren geleden, schreef over het opbloeien der hoop van 't geleerde vaderland op eenen eersten, gemeenschappelijken, grondslag. Ik meen echter dat Dr. Winkler dit denkbeeld te ver drijft, ten koste van de vorming voor de praktijk. Dat is ook de geest van den Wetgever, die in de vijfde klasse de z.g. „bifurcatie", α en β, laat intreden. Het beginsel van splitsing wil ik echter voor een paar vakken iets verder doorvoeren, en onderscheiden, niet alleen tusschen α (a. s. godgeleerden, rechtsgeleerden, letterkundigen) en β (a. s. geneesheeren en natuur-philosophen) maar in α ook nog onderscheiden theologen eenerjuristen en litteratoren anderzijds.

Bij overweging van mijn voorstel moet wél in het oog worden gehouden dat het z.g. „propaedeutiesch" jaar aan de universiteit afgeschaft werd en vervangen door de zesde classe van het gymnasium.

Raadplegen wij de roosters van werkzaamheden, op onze nederlandsche gymnasia gevolgd, dan vinden wij

er enkele, minder beduidende, verschillen in. Ziehier de, in hoofdzaak standvastige, tijdsindeeling voor de vijfde en zesde classen: er zijn ongeveer dertig lesuren per week. Ziehier ook waar die uren aan besteed worden en welke wijzigingen ik voor de a. s. godgeleerden wensch.

Latijn: 7 uur. Dit Latijn is het z. g. „klassieke". Voor a. s. godgeleerden zij het 4 uur klassiek Latijn. De 3 overige uren worden als volgt besteed. Eén uur Latijn der Kerkvaders; één uur middel-eeuwsche latijnsche poëzie; één uur Latijn der Reformatoren. Met dit voorstel, mij dunkt, heb ik ook classici aan mijne zijde. De belangstelling in de jongere, latere latiniteit neemt toe. Denkt aan het opstel „Sylvia van Aquitanië" door wijlen Prof. van der Vliet in de „Theologische Studiën" van 1896. Vergeet niet dat Dr Beck, als privaat-docent aan de Amsterdamsche Universiteit, Tertulliaan's „Apologeticus" las; dat op het „Gereformeerd Gymnasium" in de hoofdstad — door vakmannen zeer geroemd — middeleeuwsche poëzie en reformatoriesch Latijn gelezen wordt. Ik acht het zeer gewenscht dat onze a. s. predikanten het „Te Deum laudamus", het „Stabat mater", het „Dies Irae" en zooveel andere ziels-innige dichtingen meer, in onzen plat-praktischen tijd, als gymnasiasten reeds, leeren kennen. En hoe menig, ook uit taalkundig-aesthetiesch oogpunt prachtig stuk leest gij niet in Calvijn's Institutie. Zijn treffende beelden zeggen u dat in dien „drogen" Calvijn een dichter huisde.

Grieksch: 7 uur. Voor a. s. godgeleerden wensch ik 4 uur klassiek Grieksch. En dan: één uur Grieksch der „Zeventig", van Philo en van Josephus; één uur Grieksch van het Nieuwe Testament; één uur patristiesch Grieksch.

Voor ieder der „moderne” talen, Fransch, Engelsch, Duitsch, is één uur voldoende — dat uur besteed aan het lezen van hunnen tijd beheerschende schrijvers. De kleinigheden der grammatica mogen rusten!

Drie uren vraag ik voor onze moedertaal: twee besteed aan het lezen van proza en poëzie onzer beste taalmannen — Beets vooral en Da Costa niet te vergeten — één uur aan stijl-oefeningen gewijd.

Met de twee uren gemiddeld aan geschiedenis besteed heb ik vollen vrede — mits de geschiedenis ná de groote omwenteling het leeuwendeel krijge. Dat wensch ik gedachtig aan de maatschappelijke toestanden die wij doorleven en die de predikant in hunne wording moet verstaan.

Voor wis- natuur- en scheikunde vind ik, als middengetal, vijf les-uren in de week. Dát moet voor den a. s. godgeleerde anders worden! Heeft hij, vier jaren lang, zich bezig gehouden — even goed als de a. s. natuurphilosooph — met „$(a + b)^2$” dan is dat voldoende. Eén enkel uur worde gelaten ter herhaling en toepassing van het in de vier eerste classen behandelde.

Bij voorgestelde regeling van den gymnasialen studiëngang win ik uit *vier* uren op wiskunde, en *één* uur op moderne talen, saam *vijf* les-uren.

Aan het Hebreeuwsch worden thans gemiddeld twee uren per week gewijd. Dat is voor den a. s. godgeleerde te weinig. 't Zij minstens drie uren. Voor het Hebreeuwsch wordt op de meeste gymnasia geen rapportlijst gegeven. Dat moet wél gebeuren. En het cijfer voor dit leervak moet in beteekenis volkomen gelijk staan met dat voor Grieksch en Latijn. Bij het eind-examen wordt deze bijbelsche taal plompweg „genegeerd”. Aan die onbillijkheid kome, zoo spoedig mogelijk, een einde. Deze taal,

voor den godgeleerde brood-noodig, moet op het eind-examen met Grieksch en Latijn evenwichtig gerekend worden. Dat ik een lans breek voor de beoefening van het Hebreeuwsch zal ieder godgeleerde, die liefde voor de Heilige Schrift heeft, wettigen. De would-be geestigheid van een Theologiae Doctor: „Mijn Grieksch ben ik, helaas, vergeten, maar mijn Hebreeuwsch gelukkig niet, want dat heb ik nooit gekend" — acht ik galgen-humor. Wie van misstanden in dit opzicht, thans nog voortdurende, wil hooren, spreke eens met hoogleeraren in de litterarische faculteit, die Hebreeuwsch onderwijzen aan studenten in de godgeleerdheid. „Het is een treurige waarheid" — zoo lezen wij in den Utrechtschen Almanak van 1885 — „dat vele studenten zonder voorafgegane grammaticale voorbereiding weinig van de exegese begrijpen". En in den Almanak van 1891 noemen diezelfde utrechtsche studenten het onderwijs in het Hebreeuwsch „doorgaans zeer pover", op de gymnasia.

De a. s. godgeleerde hebbe geen eind-examen af-te-leggen in de wiskundige vakken. „Alwaar het heeft gevloed, daar moet het weder ebben", zei vader Cats.

Nu houd ik op den gymnasialen rooster van werkzaamheden vier kostelijke les-uren over. Die moeten voor den a. s. godgeleerde gewijd worden aan:

Zielkunde (twee uur)
Geschiedenis der wijsbegeerte (een uur)
Encyklopaedie der godgeleerdheid (een uur) in Classe V, en aan

Logica (twee uur)
Geschiedenis der wijsbegeerte (een uur)
Methodologie der godgeleerdheid (een uur) in Classe VI.

Voor deze vakken moeten rapporten gegeven, en in

deze vakken moet eind-examen afgelegd worden. Het goed recht dezer wijziging in het gymnasiaal program schittert helder als de dag. De student in de godgeleerdheid heeft aan de universiteit met eene z. g. geestelijke wetenschap te doen. Zeker: Theologie die *is* wat zij *heet* gaat niet op in bestudeering van het verschijnsel van den godsdienst maar „heeft tot voorwerp" — ik gebruik hier de woorden van Minister Kuyper in de Tweede Kamer gesproken ter zitting van 10 Maart 1904 — „maar heeft tot voorwerp van onderzoek de Kennisse Gods en wel op grond van de in Christus gegeven Openbaring". Dit sluit echter niet uit, maar dit sluit in, dat de student in de godgeleerdheid zijn aandacht moet wijden aan het godsdienstig onderwerp, den mensch en zijn geestelijken aanleg. Wie hierover iets lezen wil, in diep-gaande schoonheid gedacht, sla Hoofdstuk Een van het Tweede Deel der Encyklopaedie van Dr. Kuyper op. Welnu tot het verstaan van zulke beschouwingen worde de a. s. student op het gymnasium door onderwijs in zielkunde en logica voorbereid.

Staan de hoofdlijnen van de geschiedenis der wijsbegeerte den aankomenden student helder voor den geest, heeft hij reeds aanvankelijk kennis gemaakt met de voornaamste vraagstukken der zielkunde, met de grondbegrippen der logica, dan zal hij het universitair onderwijs in het wijsgeerig deel der godgeleerdheid werkelijk met lust, en dus met vrucht, bijwonen. Op deze wijze wordt een vrome wensch van Prof. Lamers verwezenlijkt, vrome wensch, die opgesloten ligt in dit verwijt: „Wat taal- en historie-studie betreft, ontbreekt het den toekomstigen theologant aan vóórstudie niet. Anders is het meerendeels met de wijsgeerige vakken".

Als ik één uur per week encyklopaedie in V, en één uur methodologie in VI aanvraag, zegt deze of gene lezer misschien glimlachend: „Och, daar hebben wij D. weder met zijn encyklopaedie!" „Seriora serio" verzoek ik! Meermalen heb ik uit den mond van studenten gehoord: „In al die vakken verdwaal ik. Toen ik aan de universiteit kwam werd er dat jaar geen encyklopaedie gegeven. Ik begrijp niets van de onderlinge betrekking tusschen de leervakken. Ik sta te kijken als een kat in een vreemd pakhuis!"

Die klacht kan en zal de waereld uit.

Met veel genoegen vermeld ik dat hier in Utrecht collega Baljon één uur encyklopaedie voor de novitii geeft. Ook weet ik, en ieder lezer van de studenten-almanakken kan het weten, dat enkele hoogleeraren, vrijwillig een z.g. „oriënteerings-college" geven voor nieuw aangekomen leerlingen. De dankbare waardeering dit „privatissimum" ten deel gevallen, bewijst dat de door mij voorgestelde wijziging in het gymnasiaal onderwijs-program bestaansreden heeft. Mijne bedoeling is natuurlijk niet dat het gymnasiaal onderwijs in de encyklopaedie diep-wijsgeerig zij. Ik wil volstrekt niet een gymnasiast vermoeien met wat onze oostelijke naburen „das Religiöse Erkenntniss-Problem" noemen, noch met boeken als Frank's „System der Christlichen Gewissheit". In díe strooming van encyklopaedologie zou ik willen blijven, die men de „litterarische" pleegt te heeten. Ik bedoel inleidende, propaedeutische encyklopaedie. Ook kan het niet anders of grondige bestudeering b.v. van Doedes' Methodologische Brieven en van werken als Dr. Kuyper's „Scholastica" zal den leerling der VIe classe flink voorbereiden tot het universitair onderwijs in encyklopaedie dat een wijsgeerig

indenken zij van het organisme der godgeleerdheid. Het spreekt van zelf dat het gymnasiaal onderricht in deze twee vakken, en liefst ook dat in het Hebreeuwsch, opgedragen worde aan een gepromoveerd predikant.

Ziedaar dan mijne verbeteringen en aanvullingen op gymnasiaal gebied voorgesteld en toegelicht. Deze te verkrijgen acht ik mogelijk. Indien de Synode zich tot de Hooge Regeering richtte met verzoek om deze wijzigingen in te voeren; indien in de Kamers mannen met een hart voor Kerk en Theologie er vóór spraken — mij dunkt, daar wij de veel-omvattende belofte van den Minister hebben, we kwamen een flinken stap verder in de goede richting.

Ik ga nu over tot de vorming van de a. s. predikanten der Ned. Herv. Kerk aan de universiteit. Ook hier moeten wij beslissen tusschen wat ik noemde, en nu maar noemen blijf, ideologie en hervorming.

Een uitstapjen op geschiedkundig gebied komt mij hier niet onnut voor. Wie aan de behoeften van het heden wil voldoen moet van het verleden, van de wording der toestanden en instellingen, kennis nemen. In grove, naar ik hoop, duidelijke lijnen teeken ik even de lotgevallen der opleiding van de a. s. predikanten onzer Kerk.

V

KORTE SCHETS DER GESCHIEDENIS VAN DE VORMING VAN DE A. S. PREDIKANTEN ONZER VADERLANDSCHE KERK

Ik onderscheid vier tijdvakken. Het laatste voert tot ons heden.

A. EERSTE TIJDVAK VAN HET BEGIN DER REFORMATIE TOT 1575.
B. TWEEDE TIJDVAK VAN 1575 TOT 1815.
C. DERDE TIJDVAK VAN 1815 TOT 1876.
D. VIERDE TIJDVAK VAN 1876 TOT HEDEN

A

EERSTE TIJDVAK VAN HET BEGIN DER REFORMATIE TOT 1575

Toen de reformatorische beginselen betrekkelijk snel, op steeds breeder gebied en steeds dieper, in onze „lage landen aan de zee" doordrongen, gevoelden de éérst vervolgde en lijdende, weldra strijdende en zegevierende gemeenten dat zij voorgangers noodig hadden, wél onderricht in de Schriften en ernstig tot hunne bediening voorbereid. Op den duur toch kon de evangeliedienst niet overgelaten worden aan mannen wier eenige aanbevelingsbrief inhield dat zij vroom waren, welbespraakt en min of meer ervaren in de Heilige Schrift. Te gelijk schoenmaker zijn en predikant is geen geregelde toestand, ook al is die schoenmaker een godvruchtig man. Als heel eene gemeente overging tot Luther's leer en de priester haar volgde, was deze, hoe oprecht in zijnen overgang, nog geenszins, in den evangelischen zin een geschikt bedienaar van het Woord. En laat ons maar zwijgen over mannen, die 's morgens de nieuwe leer trachtten te prediken en 's middags de misse opdroegen. In wetenschappelijke ontwikkeling en algemeene beschaving stonden onze geestelijken dier dagen op treurig-laag peil. De zedelijk en godsdienstig hooger strevenden onder hen, voortgekomen uit de Broederen des gemeenen levens

en die niet zóó vreemdeling waren in de Heilige Schrift als menigeen 't zich wel voorstelt, waren toch niet gevormd om als voorgangers op wetenschappelijk gebied in aanmerking te komen. 't Minst slecht er aan toe waren zeker die studenten waarvan de Synoden te Emden (1571) en te Dordrecht (1574) spreken: jonge mannen, die zich onder leiding van een buitenlands gevormden predikant oefenden in het „proponeeren".

Eigen hulpmiddelen om aan de behoefte des tijds — grondige vorming door hooger onderwijs — flink te voldoen, ontbraken. Wel was Zuid-Nederland in de beoefening van kunsten en wetenschappen het Noorden verre vooruit. Maar de voornaamste zuid-nederlandsche hoogeschool, die van Leuven (1426), was geheel in dienst van Rome. De jeugdige akademie van Douay (1562) stond ook onder spaansch-roomschen invloed. Dus: „er waren vele schaepkens, maer het ontbrack aan herders, er was een groote oogst op den velde, maar geen maeyers."

Zoo moest men wel de vaderlandsche grenzen overschrijden.

Eerst — toen de Martinisten, om de Confessio Augustana geschaard — aan het opkomen waren, trokken velen naar Wittenberg. Daar onderwezen Luther, die held, en Melanchthon, de milde geleerde.

Toen echter, na het jaar 1561, de calvinistische strooming zich meer en meer deed gelden; de „Confession de Foy" waar de martelaarsnaam van Guy de Bray aan verbonden blijft, de mannen der „Religie" vereenigde; en bittere onverdraagzaamheid het hyper-lutheranisme begon te ontsieren — toen wendden de nederlandsche gereformeerden, in onderwijszaken, zich liever tot de gereformeerde broeders in Duitschland en in Zwitserland,

Heidelberg „die feine, die Stad an Ehre reich" — maar wier universiteit, eilacy, ook rijk was aan confessioneele strubbelingen — Heidelberg en Genève „het protestantsche Rome" kwamen meer en meer op den voorgrond.

Het „Collegium Sapientiae," later gewijzigd en „Collegium theologicum" genoemd, aan de heidelbergsche universiteit verbonden, stond langen tijd onder leiding van Olivier Bock, een geboren Nederlander. Het nam gastvrij nederlandsche studenten op — bemiddelden en onbemiddelden: deze laatsten zonder betaling. Allen genoten de hooge bescherming van den Paltz-graaf Frederik. Te Heidelberg werkten Ursinus, Olevianus, Zanchius.

Genève's „Académie", Calvijn's stichting, boogde op dezen genialen hervormer en op den geleerden Beza. Aan hunne voeten zaten zoowel Marnix van St. Aldegonde als zijn broeder Johannes, Heer van Toulouze. Heele bladzijden van het „Livre du Recteur", zijn met namen van Nederlanders beschreven. Daaronder merken wij op die van Guy de Bray, Pierre Lozeleur, Oranje's lateren hofprediker, Uyttenbogaert en Arminius. Uit allerlei land en volk stroomden studenten saam naar het „Seminarium Ecclesiarum Reformatarum."

Het theologiesch onderwijs aan deze beide hervormde scholen bepaalde zich in hoofdzaak tot exegese en dogmatiek. De Oud-Testamentische uitlegkunde was vooral gewijd aan de Psalmen en aan Jesaja; de Nieuw Testamentische aan de vier hoofdbrieven van Paulus en aan de Pastoralen. De dogmatiek werd te Heidelberg éérst naar aanleiding van Melanchthon's „Loci"; later — na ongeveer 1600 — naar aanleiding van Calvijn's „Institutio" gegeven.

Dat te Genève de „Institutio" het leerboek voor dogmatiek was, spreekt van zelf. Geheel ook in den geest van „Maître Jehan" stond de bestudeering van de Heilige Schrift boven alles. Het toezicht op het zedelijk leven der studenten was daar vaderlijk ernstig. Het peil der wetenschappelijke ontwikkeling werd er hoog gehouden. Een „Verbi Divini Minister," naar Calvijn's smaak, moest zijn: „Schriftgeleerde in het koninkrijk der hemelen onderwezen."

B

TWEEDE TIJDVAK VAN 1575 TOT 1815

Het ligt niet in den fieren aard van den Nederlander langer dan volstrekt noodig is op anderer wieken te drijven. Dát getuigen de, zeker weinig aanzienlijke, kweekscholen der nederlandsche ballingen te Londen, Keulen, Wezel, Emden.

Wij streden moedig onzen kamp voor vrijheid en voor recht tegen het geweten-onderdrukkende Spanje. De zuidelijke gewesten, waar het tot geene „levée en masse" kwam, werden meer en meer van hunne godsdienstige vrijheid beroofd. Hunne beste zonen, prat op zedelijke goederen, verlieten in groote getale hunnen geboortegrond. In Holland en Zeeland vonden zij hunne Eleutheropolis. Hunne hoogere beschaving, meer geoefende kunstzin en rijper wetenschappelijke ontwikkeling kwamen onze vrijheids-liefde en burger-veerkracht verrijken.

Daar klonk, nadat een bange strijd gestreden was, het „Leiden ontzet" door onze landen.

Den achtsten Februari 1575 werd de gestichte Leidsche

Hoogeschool ingewijd. Waartoe moest die instelling dienen? Zeker óók opdat beoefend zouden worden de „scientien der regten, medicijnen, mitsgaders der philosophie en vele andere vrije kunsten, ook de talen Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch." Maar hoofddoel was de beoefening van de Heilige Godgeleerdheid. „Mihi sane," schreef onze gezegende, groote Oranje in 1582 „cum primum auctor essem instituendae Scholae, illud imprimis propositum erat, ut studii Theologici prima et summa haberetur ratio." In overeenstemming met die verklaring luidde het, in eene officieele Rede, zeventien jaar na de stichting van de Hoogeschool, bij de opening van het „Staten-College" (1592) gehouden, dat de voornaamste, bewegende oorzaak dier stichting was de Theologie: de „Scientie van de Godheid."

Nu kan men de godgeleerdheid om de godgeleerdheid zelf beoefenen, zonder daarmede een praktiesch doeleinde te beoogen. Maar de geschiedenis leert dat de beoefening van die wetenschap aan Leidens hoogeschool, met het oog op de praxis gericht was: op de vorming van gereformeerde Evangeliedienaren. Leiden's universiteit moest, in de eerste plaats zijn, een „kweekhof voor de Kercke Christi", of, gelijk 't, in het Latijn van die dagen luidde, een „Seminarium Ecclesiae".

Zóó bleef de toestand feitelijk én wettelijk totdat doorwerking van het revolutie-beginsel van-één-scheidde wat organiesch bij-één behoort: Kerk en Theologie — leuze waaronder de nu zalige J. J. van Oosterzee ons zooveel goeds te hooren en te lezen gaf.

IK MEEN DAT WIJ VERSTANDIG DOEN WANNEER WIJ DE GEBOORTE-ACTE VAN ONZE OUDSTE ROEMRUCHTIGE UNIVERSITEIT TELKENS WEDER MET LUIDER STEM OPZEGGEN

Na Leidens hoogeschool werden andere inrichtingen voor hooger onderwijs in onze Zeven Provinciën opgericht: scholen en schooltjens. Hun aantal geeft reden tot de klacht „van het goede te veel!"

Grootere inrichtingen voor hooger onderwijs, Universiteiten, Akademiën of Hoogescholen geheeten, werden gesticht te Franeker (1585) door de Staten van Friesland; te Groningen (1614) door de Staten van Stad en Ommelanden; te Utrecht (1634) bij besluit van den Magistraat, dat twee jaar later door de Staten-Provinciaal werd bevestigd; te Harderwijk (1647) door de Staten van Gelderland. In 1656 richtte de Overheid te Nijmegen een „Akademie" op, gezegd de „Kwartierlijke" die het bestaan van een dagvlinder had.

Van bescheidener afmetingen, met geringer privilegiën toegerust, het jus promovendi b. v. missende, waren de „Illustre" of „Doorluchtige" scholen, ook wel „Gymnasiën" geheeten, door de stedelijke Overheid in het leven geroepen. Men vond ze te Middelburg (1618), 's Hertogenbosch (1629), Deventer (1630), Amsterdam (1632), Dordrecht (1636), Breda (1646), Rotterdam (1681).

Dán vonden sommige stedelijke besturen, tijdens de achttiende eeuw het goed aan de „Latijnsche scholen", stads-predikanten toe-te-voegen met den titel van „Professor Theologiae". Zoo werd te Kampen in 1717 Ds. van Hoven tot „Professor ordinarius" benoemd.

Naar den tijd en de wijze van haar ontstaan behooren dus onze drie tegenwoordige Rijks-Universiteiten tot de Hoogescholen der derde periode in de geschiedenis der Universiteits-stichting.

OVERHEID KERK EN FACULTEIT

Geven wij nu acht op de verhouding tusschen vaderlandsche kerk, theologische faculteit en overheid gedurende dit tweede tijdvak. Om ons niet in allerlei kleinigheden te verliezen houden wij de leidsche hoogeschool in het oog. Enkele wijzigingen daargelaten, is de verhouding tusschen kerk en faculteit, te Leiden gegeven, typiesch.

De gewestelijke overheid dan stichtte, zooals wij zagen, heel de hoogeschool en onderhield haar met 's Lands penningen. Daartoe vroeg zij geene machtiging van de kerk. Daaromtrent sloot zij evenmin eenige overeenkomst met de kerk. Wat zij deed, deed zij zeer zeker in de eerste plaats ten bate van de kerk. Maar zij wilde natuurlijk geene curateele der kerk. En deze berustte daarin. Was de gewestelijke overheid niet gereformeerde overheid?

Op één punt liep het spaak!

De theologische faculteit der hoogeschool zou de a. s. predikanten vormen. Een faculteit bestaat uit professoren. Heeft nu de kerk niets te zeggen wanneer het op de benoeming en de werkzaamheid der hoogleeraren in de theologie aankomt? De overheid, niet gering achtend wat zij door de universiteits-stichting ten beste van de kerk gedaan had, beandwoordde die vraag met een pertinent: neen. Dat gaf aanleiding tot allerlei strubbeling, vooral na 1620. Over universiteit, dus ook over theologische faculteit, ja over het Staten-College, waarvan het onmiddellijk practiesch doel terstond aan het licht treedt, beslissen wij, zeggen de Staten, en gij, kerk, beslist niet. Zeker de „Theologiae Professores" onderteekenen de drie formulieren van Eenigheid. Is de overheid niet gerefor-

meerd? Geldt artikel 36 niet? Hebben zij dit echter gedaan dan heeft de kerk verder op hen, als universiteits-professoren, geen vat. In één woord: de professoren zijn niet onderworpen, noch wat benoeming, noch wat handhaving in, of ontslag uit, hun ampt betreft aan de kerk, maar aan de Staten. De verdediger van de zelfstandigheid der kerk in zake opleiding van a. s. predikanten bedenke zich dus wel, alvorens onvoorwaardelijk als „laudator temporis peracti" op te treden.

KERKELIJK EXAMINA EN VRIJE STUDIE IN DIT TIJDVAK

Om hare zelfstandigheid te handhaven en óók wijl er, zooals wij aanstonds zien zullen, geen eigenlijke akademische examina waren, maakte de kerk in het eerst zooveel mogelijk ernst met het „examen cum effectu ecclesiastico". Kort gezegd was dat ons tegenwoordig proponents. Het eigenlijk „examen pro ministerio" was eerst het z.g. „peremptoire". Het was een onderzoek zoowel naar wetenschappelijke bekwaamheid, naar praktische geschiktheid als naar rechtzinnnigheid. Het werd afgenomen nadat de candidaat een beroep had ontvangen. Daaraan ging, maar niet overal, sedert 1586, een z. g. „preparatoir" examen vooraf. Hieraan onderwierp zich al wie „proponeeren" wilde. Beide examina werden door de Classes afgenomen.

Prat op hare zelfstandigheid verplichtte de kerk hare a. s. predikanten niet aan eene der gewestelijke of stadsinstellingen te studeeren. „Vrije studie", hoe gebrekkig ook, waarmede zich in het eerste tijdvak tevreden moest stellen al wie niet over de grenzen toog, bleef bestaan. De universitaire studiën waren alleen noodwendig voor

wie dongen naar den graad van Theologiae Doctor. Hun aantal was gering. Natuurlijk moesten de bursalen van het Staten-College te Leiden studeeren de zes volle jaren dat zij hun onderstands-penningen (stipendium) genoten. De overheid liet in zake de opleiding tot de praxis de kerk, feitelijk, geheel vrij. Wel namen de Staten-Generaal in 1660 een besluit: „In het beroepen der Proponenten in de kerken-dienst, zal men letten dat ze ten minsten op de Hooge Scholen onder dezen Staat of elders vijf jaren hebben gestudeert, en zullen zij genoegzame en loffelijke Testimonia van studien in de Philosophie, Talen en Godgeleerdheid vertonen." Maar dit besluit gold met name „de Meyerije van 's Hartogenbosch en andere Quartieren van gelijke nature behorende onder de Generaliteit." Ravesteyn, die ons dit Besluit mededeelt (De Nasireër Gods. 1743. Derde Druk I. blz. 101—102) laat er terstond op volgen: „Wenschelijk was het voorwaar dat zulks overal stiptelijk wierde gepractizeert, dan zouden er zoo veel onbequame personen tot den Heiligen Dienst niet worden toegelaten, en er zoo veel gunst en verkeerde barmhartigheid in de beroepingen en examens niet geoeffent worden."

In den dringenden nood der gemeenten trachtten niet alleen de overheid, maar ook kerkelijke lichamen en personen te voorzien, zoo spoedig mogelijk, het ging hoe het ging. Door de ijverige naspeuringen van Dr. L. A. van Langeraad (Stemmen 1901, bldz. 227—253) weten wij dat er, nog jaren, na de stichting van Leidens hoogeschool een „College van Duitsche klerken te Dordrecht" was. Van Langeraad noemt het „in waarheid een vormschool, waar bepaald menschen opgeleid wer-

den voor den dienst des Woords." Hij acht naar alle waarschijnlijkheid deze inrichting eenig in haar soort. Die „klerken" — a. s. predikanten — moesten bij voorkeur te Dordrecht hun verblijf houden. Voor den kerkeraad „proponeerden" zij. Door het bijwonen van de kerkeraadsvergaderingen oefenden zij zich in het kerkregiment. Voorts moesten zij de Heilige Schrift bestudeeren. 't College bedoelde dus praktiesch predikanten te vormen. Na korter of langer oefeningstijd deden de klerken examen voor den dordschen kerkeraad, voor de classis, of voor gedeputeerden uit beiden. De „Examen-Commissie" liet zich door den kerkeraad inlichten over de bekwaamheid van den candidandus in het prediken; onderzocht hem in zake de leer; en liet hem over een opgegeven tekst voor zich prediken.

Met verloop van tijd echter maakte de „Vrije-Studie" meer en meer plaats voor akademische vorming, overeenkomstig deze levenswet: „het betere vervange het goede."

AKADEMISCHE STUDIËNGANG EN EXAMINA IN DIT TIJDVAK

Hoe liep nu de eigenlijke akademische *studiëngang* gedurende dit tweede tijdvak?

Laat G. Voetius, die den bloei der gereformeerde „Scholastiek" vertegenwoordigt, en de gemoedelijke zwolsche predikant H. Ravesteyn, die leefde toen haar zon ter kimme zonk, het ons zeggen.

Van den eersten raadplegen wij de „Exercitia et Bibliotheca Studiosi Theologiae" in de eerste uitgave van 1644. Wij laten Lib. II (p. 261—702), de Bibliotheca,

die de schier volledige litteratuur-opgave van dien tijd bevat, ter zijde. Het eerste boek, dat over de „exercitia" loopt, lezen we. „De delectu ingeniorum" betitelt Voet zijn „caput primum" (p. 1—7), waarin hij betoogt dat niet Jan en Alleman tot de theologische studie mag komen. Ouders, voogden, beschermers hebben scherp toe te zien of de gewenschte zedelijke en verstandelijke voorwaarden in een aanstaand student verwezenlijkt zijn. In de latijnsche school worde een geschikte knaap éérst voorbereid. (Cap. II: De Praeparatione in Scholis Trivialibus, p. 7—9). Is die voorbereiding afgeloopen en de a. s. predikant aan de akademie gekomen, dan wil Voet niet minder dan zeven jaar studie, drie voor propaedeuse, vier voor theologie. De „prior pars praeparationis Academicae" (p. 9—23) neme één vol jaar in beslag, en zij — 't is de „cursus artium et philologiae" — vooral aan Letteren gewijd. De „altera pars" (Cap. IV. p. 23—36) roept tot wijsgeerige studie, in den ruimsten zin des woords en neemt twee jaren in beslag: 't is de „cursus scientiarum seu philosophiae." Steeds houdt Voet voor oogen dat deze voorbereiding die van den a. s. theoloog is. Dus beveelt hij hartelijk aan de bestudeering van Hebreeuwsch en N. Tisch Grieksch; de „exercitia pietatis"; de lezing van de H. S., van den catechismus, van Thomas à Kempis' „Imitatio". — De vier jaren van eigenlijke theologische studie worden in drie stadia ingedeeld: a. Een cursus van twee jaren, gewijd aan: 1. Theologia imprimis textualis; 2. Systematica seu dogmatica; 3. Elenctica et problematica (cap. VI. p. 40—52). b. In een „secundum intervallum" worden aan die vakken nog toegevoegd polemiek en ecclesiologie. c. Patristiek, scholastiek en bestudeering van de Reformatoren (Cap.

III. p. 69—80). Hoe hoog stelt Voet zijne wetenschappelijke eischen! Lezen wij zijn duodecimo dan komt wel eens de vraag bij ons op: „gij hebt fraai het program zoo breed te teekenen, maar kan het uitgevoerd worden?" Al die jaren door wil hij dat ernst gemaakt worde met de „Disputationes publicae et privatae" (cap. IX. p. 80—94) met de „Orationes et Conciones Academicae tum publice tum privatim habendae" (cap. X. p. 94—97). In den breede handelt hij over de „Publicae Praelectiones" (cap. XI. p. 97—116) — wat wij zouden noemen de „colleges"; over de „Privata collegia in genere", en bizonderlijk over die in Systematiek (cap. XII. p. 116—125) in Elenctiek (cap. XIII. p. 125—135) over de collegia textualia (cap. XIV. p. 135—149) historico-theologica, tum sacra, tum ecclesiastica (cap. XV. p. 149—185), theologica mixta (cap. XVI. 185—200), over de praktische oefeningen (cap. XVII. p. 200—254) en eindelijk: de Examinibus, peregrinatione et supplemento studiorum (cap. XVIII. p. 254—260). Op dit hoofdstuk komen wij aanstonds terug.

Honderd jaren liggen er tusschen Voets „Exercitia" en Henricus Ravesteyn's „de Nasirëer Gods." Ik raadpleegde dit werk in den derden druk van 1743. Onzen „jongen Nasireër", in lezen en schrijven „volleert", bezorgen zijne ouders op de latijnsche school, waar hij Latijn, de beginselen van het Grieksch en andere humaniora beoefent. Van privaat-lessen wil Ravesteijn niet weten: zij vormen niet. Is de latijnsche school doorloopen en wonen de ouders dicht bij een Gymnasium of Illustre school dan is het wijs den a. s. akademischen student daar minstens een jaar op te doen, want het is om allerlei redenen niet goed zijn zoon te vroeg naar de Hoogeschool

te zenden. Is het jonge mensch zóó voorbereid, dan... maar ik geef het woord aan de ietwat papperige gemoedelijkheid van onzen methodoloog. Wie hem leest voelt dat de geestvolle gespierdheid van de 17e eeuw wijkt voor de sentimenteeligheid der 18e. „Dus geleid dan een getrouw vader zijnen zoon naar de Hooge Schoolen, beveelt hem op het tederste aan de Hoogh-leeraars, en tragt deze of geene, 't zij een beroemt en Godvrugtig Predikant, of andere ervarene en bekenden te bewegen om aan zijn zoon zomtijds den toegang tot hem te vergunnen, op zijne studiën en levensgedrag agt te geven, hem met raadt en daadt bij te staan en zomwijlen hiervan aan zijne ouders kennis te geven: voornamelijk den Gode-gewijden, door geduurige smeekingen aan den Heere beveelende, dat hij hem in 't verborgene zijne wijsheit bekend make, de middelen door hem aangewent zegene, en hem wederhoude en beware voor de verleidinge der jonkheit, met ernstige vermaningen tot naarstigheid en Godsvrugt, onder teederen zegen wenschingen van hem scheydende." (I blz. 18).

Zes, minstens vijf, jaren blijft de Nasireër ter Hoogeschoole. Ravesteyn weet wel dat sommigen dien termijn inkrimpen, vooral ten koste der propaedeutische studiën. De gemoedelijke man toornt tegen dezulken en er is geen woord Fransch in zijne Philippica. „Ik weet wel en het is waarlijk ten hoogsten te verwonderen, dat zommigen met ongewassen handen tot de Theologie komen, en zig daar in een jaar twee of drie geoefent hebbende, na dat zij alvorens door Catechizeren en Disputeren over de Grond-waarheden boven andere gemeene Lidmaten eenigzins gevordert zijn, aanstonts, zonder zelfs een bequame predik-orde geleerd te hebben bestaan

te prediken, en dus, met die verbeelding, dat zij wat groots zijn, zig laten examineren, en tot het dienstwerk (zomtijts vroeger en gretiger, dan wel-onderleide in andere wetenschappen) van onkundige en eigenzinnige Kerkenraden gevordert zijnde, doorgaans de stoutste en verwaanste zijn, gevende door hun hooghmoed en onbeschaamde plompheid veeltijts oorzaak, dat er een veragting komt op den Dienst en de Dienaars in 't gemeen, en zulke basen, hunne meesters te vroeg ontlopen zijnde, blijven altoos brekebenen, en doen de kerke Gods meer nadeel dan voordeel, meer oneer dan eere aan" (I. bldz. 64).

De student echter naar Ravesteyn's hart richt als volgt zijnen studiën-gang. Het *eerste* jaar wijdt hij aan de talen, aan geschiedenis en antiquiteiten, zoo gewijde als ongewijde. In het *tweede* jaar komen de wijsgeerige vakken op den voorgrond: mathesis, physica, logica, metaphysica „ook is het voor een Godgeleerde niet ondienstig, dat hij eenig begrip van de Geneeskunde tragt te krijgen, voornamelijk van de botanie, chemie en anatomie, waarop zoo dikwerf in Gods Woord gezinspeeld wort" (I. bldz. 74). Dan daagt het *derde* jaar. De student geve een uur of twee per dag aan herhaling van het vroeger geleerde en make zijn hoofdwerk van de Natuurlijke Godgeleerdheid, „dewelke leert, hoe ver men door het redenligt God kan kennen en teffens eenige gronden opgeeft tot den dienst van God en van de pligten, welke men aan zijnen naaste en omtrent zig zelven verschuldigt is" (I. bldz. 76—77). In het *vierde* jaar wordt het „voor onzen student de bequame tijt om zig geheel tot de Theologise studie over te geven" Bij een of hoogstens twee professoren hoore hij een zamenstel verklaren over de Geopenbaarde Godge-

leerdheid, b.v. het kort begrip van Mark of „het uitmuntend Werk van den zaligen Heer Professor Lampe. Voorts wone hij Openbare disputen bij, en bijzondere disputeer-collegien, en beginne met de Kerkelijke Historiën". Aan deze wetenschap voegt hij in het *vijfde* jaar het studium polemicum of Elencticum toe en leere uit de Kerkelijke Geschiedenissen „de opkomst der ketteren en dwalingen". Ook leze hij Eusebius, grieksche en latijnsche Patres. Bovendien verzorge hij de Bijbelstudie en houde daartoe „Exegetise Collegiën". Schiet er nog tijd over dan volge hij lessen over de Homiletiek. Gedurende het *zesde* jaar blijven Dogmatiek, Exegese, Kerkhistorie aan de orde, en de Nasiräer bekwaamt zich praktiesch en theoretiesch op homiletiesch gebied. —

Wanneer wij de twee schemata met elkaer vergelijken geven wij geredelijk aan dat van Voetius de voorkeur. 't Is grondiger, 't is frischer. Maar uit beiden blijkt dat de latere supranaturalisten en hunne voedster-broeders de rationalisten, ten onrechte de mannen der „Scholastiek", ja, wat al niet ten laste legden. In de dagen der „Scholastiek" zou de ethika der zusteren asschepoetster geweest zijn! Zeker: de kranige Danaeus, die de ethiek als zelfstandig leervak wilde, was zijn tijd én den eerstvolgenden verre vooruit. Maar niemand vergete dat in dit tweede tijdvak, met de dogmatiek de „theologia practica ofte daadelijke godgeleerdheid" — d. i. onze ethiek gepaard ging; dat door de aandacht den heidelbergschen katechismus in *alle drie* zijner hoofddeelen gewijd, de akademieburgers met de ethische stoffe meer vertrouwd werden dan .... laat ons zeggen: „een goed verstaander heeft maar een half woord noodig". En niemand schatte de praktische „exercitia pietatis" ook voor

de wetenschap te laag. De exegese werd *niet* veronachtzaamd, vooral niet in de dagen van Voet. Wel erkennen we gaarne dat zij te veel in dienst der dogmatiek beoefend werd. De „Sedes Doctrinae" moesten vast staan naar zin en strekking. Maar dít staat óók vast dat menige locus, in die dagen, door den dogmatiesch gekleurden bril bezien werd.

Wat de methode van onderwijzen betreft zijn de gegevens voldoende om de stelling te wettigen dat het geesteloos dicteer-systeem tot bescheidener perken bepaald was dan in later dagen. Er heerschte een levendig, opwekkend saamwerken van leeraars en leerlingen. Dát zeggen ons de „Disputationes", zoowel „publice" als „privatim", gevoerd. Wie er kennis mede wil maken sla Voetius' Opera op, of de „Synopsis Purioris Theologiae" van de vier Leidsche hoogleeraren door Dr. Bavinck, in zesde editie, 1881, uitgegeven. Te betreuren is dat de lust tot disputeeren ontaardde in wat Dr. Schotel noemt „eene ware disputeer-manie waarover nog in de 18e eeuw algemeen werd geklaagd".

Nu nog een enkel woordjen over de akademische examina in dit tijdvak.

Voor theologen geen admissie, geen propaedeutiesch, geen candidaats-examen. Wie tot het kerkelijk examen toegelaten wilde worden vertoonde attesten van collegebezoek door de professoren afgegeven. Hoe rustig, hoe grondig, kon in dit tijdvak, een student doen wat hij doen moet, namelijk studeeren — wat heel iets anders is dan examen-pomperij. Maar, werpt misschien deze of gene tegen: Voetius handelt toch „de Examinibus" Zeker dat doet hij ook. Maar eigenlijke examina, door den a. s. predikant — ik zeg niet door den a. s. Doctor Theologiae — voor de faculteit afgelegd, kent hij niet. Zij waren

er niet. De Examina, zegt hij, ten besluite van Lib. I der „Exercitia" in Caput XVIII, worden gewoonlijk veronachtzaamd of later verzorgd. Voet zou gaarne zien dat ouders, opzieners en beschermers de studenten ieder half jaar, of gaat dat niet, ieder jaar eens lieten onderzoeken door deskundigen. 't Zou den ijver der studenten aanvuren. En mocht er een ongeschikte ter theologische hoogeschole ingekomen zijn, dan zou zulk een onderzoek voor de ouders een aanmaning wezen hunnen zoon liever voor andere studie te bestemmen, of voor een handwerk, of voor den krijgsdienst, of voor zeereizen — me dunkt toen Voet dit schreef glimlachte hij — of voor zeereizen naar Brazilië, Guinea, Oost-Indië. Wachten de ouders met zulk een „examen" tot het eind van huns zoons studietijd, dan is zulk eene beslissing moeilijk voor hen, voor den student, en wordt het tot schade van kerk en theologie maar niet afgenomen. Een ieder zal erkennen dat de examina, door Voet bedoeld, volstrekt niets te maken hebben met onze „examens".

Vader Ravesteyn kende onze examens ook niet. Zijne beschrijving van den studiën-gang besluit hij met vermelding van het examen, nl. het kerkelijke. „Dus begrijp ik", zegt hij, „dat onzen student, zijne studiën in een welgeschikte ordere met alle naarstigheid in de vreze Gods aanleggende en voortzettende, onder des Heeren zegen in *zes jaren* voorraat kan opdoen, om zig tot het Examen aan te bieden en het zelve met lof door te staan; zijnde teffens van gedagten, dat men zig best in die Provintie laat examineeren, in dewelke men voornamelijk tragt bevordert te worden" (I. bldz. 82). Ravesteyn's eenige „examen" is dus, als dat van Voet, het kerkelijke, het „examen pro ministerio".

C

DERDE TIJDVAK VAN 1815 TOT 1876

De groote, de fransche revolutie was gekomen. Haar roepen: „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap" bleek in de praktijk te beteekenen, dat „de Staat" zich meer en meer, op allerlei levensgebied, naar voren drong.

De universiteits-vorming trad in eene nieuwe, vierde phase. Daarmee valt saam het derde tijdvak in de vorming van de a. s. predikanten der Ned. Herv. Kerk.

De Staat maakt de Staats-Universiteit: type Göttingen, Berlijn, Bonn. De instellingen van oudere vorming handhaven zich zooveel mogelijk in het conservatieve Engeland. De universiteiten van Oxford en Cambridge zijn nog heden ten dage betrekkelijk „vrije corporatiën". Maar de meesten dier instellingen óf verdwenen, óf pasten zich aan den nieuwen maatschappelijken toestand aan. En de moderne „Vrije Universiteiten" treden op. Zoo kan men, met het oog op deze laatsten, zeggen: „l'histoire se répète" — echter met wijziging van het thema.

Wat de verdwenen instellingen betreft — laat de dooden hunne dooden begraven. Wat de „Vrije Universiteiten" aangaat: de roomsche Universiteit te Leuven in 1834 opgericht — en dus wel te onderscheiden van de oude hoogeschool der Zeventien Provinciën onder Karel V — komt haar onafhankelijkheids-ideaal langzaam maar zeker nader. De „Vrije Universiteit", ten onzent ten minste, — ik bedoel die op „Gereformeerden grondslag" — is nog eene stoute prophetie. Zij bestaat als „Universiteit" — dit woord naar den thans gebruikelijken zin genomen — in plan. Maar tal van teekenen spellen ons

dat de prophetie in werkelijkheid overgaat. Van deze stichting wil ik, krachtens hare, en mijner lezers zedelijke „noblesse” geen onvriendelijk woord zeggen. Al wat leeft, door geloof, uit eigen beginsel heeft recht onze eerbiediging te eischen. En wij erkennen onzen plicht die eerbiediging te brengen.

Wij hebben dus te doen met de Staats-Universiteit, met onze Staats-universiteiten. De klemtoon gerust valle op het eerste woord. Want de Staat zorgt voor het geld. De Staat zorgt voor heel de inrichting, die hij overal op één leest schoeit, zonder naar onderscheiden gewestelijk „milieu”, noch naar verleden te vragen. Eenvormigheid is het ideaal van den modernen Staat. Van daar o. a. zijn „neutrale” houding jegens de „dies natalis” der universiteiten. De Staat benoemt curatoren, hoogleeraren, rectoren. De Staat zegt wat onderwezen zal worden, hoe de examina zullen zijn naar inhoud en getal; op wat voorwaarden de promotie zal plaats hebben. De Staat in één woord heeft zeggingschap in alles. „Hoe afhankelijk zijn onze hoogescholen” roept Dr. F. Pijper uit, in een geestvol artikel „Beperkte autonomie der Universiteit — een toekomst-ideaal” (T. T. 1903. I). Ik kan begrijpen dat hij kregelig wordt: „door het uitvoerige gereglementeer van den waanwijzen wetgever” — al moet ik denken aan: „wiens brood men eet, diens taal men spreekt”.

Maar — wie het wezen stelt boven den vorm en bedenkt dat geen reglement den geest kan binden, wordt door dit alles niet ontroerd, al ziet hij gevaren. De klemtoon valt op *Staats*-Universiteit wat het uitwendige, het formeele, het institutaire betreft. De Staat kan den geest niet in boeien slaan, den genie niet kortwieken,

den man niet maken. Aan de „Staats"-Universiteit Berlijn doceerde Schleiermacher. Droeg deze groote in de theologische waereld slavenboeien? Was Neander, zijn leerling en ambtgenoot, een serviele verschijning? Om binnen onze eigen grenzen te blijven! De beteekenis van den akademischen docent, waar geen wet, geen organiek besluit, waar niets aan knabbelen kan, stelde H. M. C. van Oosterzee in het licht, toen hij schreef (Stemmen v. W. e. V. 1876): „Dit pleit voor de theologische studiën, dat de hoofdrichting van de beoefening der godgeleerde wetenschappen zich bewoog naar die van de éminentsten (liefst gebruik ik dit woord) onder de professoren." Liet onze Doedes zich muilbanden? Ging er geen levensbezieling uit van den ouden la Saussaye, geen vormende kracht van Gunning? Was Beets als „Staats"-Hoogleeraar charakterloos? Is onze Van Dijk te Groningen met neutraliteits-lamheid geslagen?

Maar onwillekeurig loopen wij vooruit!

Geven we, in grove trekken aan wat de toepassing van het revolutionair staatsbegrip, uitwendig-reglementair, in zake de vorming van onze a. s. predikanten teweeg wilde brengen.

In gedachtenis blijven wij houden het hoofd-motief tot de stichting van de leidsche hoogeschool!

Welnu, Art. 20 der Staatsregeling van 1798 bepaalt: „Geene burgerlijke voordeelen of nadeelen zijn aan de belijdenis van eenig kerkelijk leerstelsel gehegt." — De Staatsregeling van 1801 zegt hetzelfde in Art. 14. — Die van 1805 heeft eene algemeene bepaling — n°. 4: „Er bestaat geene heerschende kerk. Het Gouvernement verleent gelijke bescherming aan alle kerkgenootschappen binnen dit Gemeenbest bestaande." — In 1806 kregen

wij de „Constitutie." Dezelfde leer wordt er in verkondigd.

En te midden van dat alles bleef, feitelijk, trots Napoléon's „decreten", de theologische faculteit der leidsche hoogeschool wat zij was. Maar de „parvenu op den troon," Napoléon Buonaparte, bleef niet dezelfde. Hij beleefde de Berezina, Leipzig, Elba, St. Helena.

Oranje kwam tot ons weder.

Wie den ellendigen toestand onzer kerk onder den „franschen tijd" kent, zegent dien terugkeer, óók om die kerk, al stemt hij toe dát de landsvaderlijke bemoeiingen van Willem I zeer zeker te ver gingen.

Wat de revolutie echter had gewrocht kon in de wetgeving, wat verhouding tusschen Staat, Kerk en School betreft, niet weggecijferd worden — ten minste niet in theorie.

In de grondwet van 1814 verzekert Art. 134: „aan alle bestaande godsdiensten wordt gelijke bescherming verleend." Art. 136 noemt nog met name de „christelijk hervormde kerk." Aan haar „wordt bij voortduring verzekerd de voldoening uit 's Lands kasse van alle zoodanige tractementen, pensioenen, weduwen-, kinder-, school- en academiegelden als voormaals aan derzelver leeraren, hetzij directelijk uit 's Lands kasse of uit de daartoe bestemde inkomsten van geestelijke en kerkelijke goederen of eenige plaatselijke inkomsten zijn betaald geworden." Privilegiering van de „Staatskerk" gaf echter den wetgever deze zinsnede niet in de pen. Immers voorzien Art. 137 en 138 in de behoeften der andere „gezindheden." Deze behouden hare tot nog toe genoten toelagen. Naar billijkheid zou voorzien worden in de behoeften van die gezindheden, welke tot hiertoe geene

of min toereikende toelage van 's Landswege genoten hadden.

In het „Organiek Besluit" van 2 Augustus 1815 wordt niet meer gerept van het onderteekenen der „Formulieren van Eenigheid" waaraan de „Theologiae Professores" in het tweede tijdvak gehouden waren. Evenmin was de „gewoonte", dat alleen Hervormden tot een theologiesch-academischen leerstoel werden geroepen „Wet." De „Dissenters" konden den doctoralen graad verkrijgen. Maar de theologische faculteit bleef, bij wettelijke bepaling, ingesteld tot de vorming van de a. s. *Hervormde* predikanten (Art. 56). En de hervormde kerk van haar kant — dit is een charakteristiek verschil met den toestand in het tweede tijdvak — verbond zich niemand tot het leeraarsampt toe te laten, die niet op eene Rijks-Hoogeschool gestudeerd had. (Art. 116). Het „Besluit" bovendien verklaarde uitdrukkelijk (Art. 128): „Alle de professoren, zoowel die aan de Universiteit van Leiden, als aan die van Utrecht en Groningen, zijn Landsbeambten". Hun „ambt" is „vorming van kweekelingen voor den hervormden godsdienst," zooals het, in de — treurig-onbeholpen — stadhuistaal, van 1815 heet. Tot welke strubbelingen deze verhouding tusschen rechtzinnig-kerkelijken en faculteit aanleiding kon geven, en bij het optreden der „Groningers" werkelijk gaf, is algemeen bekend. Men leze o. a. het „Adres aan Z. M. den Koning, betrekkelijk de verhouding van de Ned. Herv. Kerk tot de Theol. Faculteiten aan 's Lands Hoogescholen ingediend door lidmaten van de Herv. Gem. te Amsterdam." (1854).

Blikken wij nu wat meer naar binnen — want op

den studiëngang na 1815 komt het voor ons in hoofdzaak aan. De exegetische vakken kwamen in dit tijdvak, ten onzent gelijk overal, op den voorgrond. Het is een lust naar aanleiding van dit verschijnsel op te merken hoe de theologie, door inwonende krachten bewogen, haren ontwikkelings-gang voortzet, kalm glimlachend over wets-instellingen. Het „Organieke Besluit" van 1815 zegt wel dat er onderwijs gegeven zal worden in de gronden der bijbelsche uitlegkunde, maar vermeldt zelfs de exegese niet. En de exegese wordt hét vak in dien tijd! Toepassing: wanneer de uitwendige instituëering van de faculteit tegen het wezen der theologie en haren wasdom ingaat, zult gij wel streven naar verbetering, maar niet vreezen voor de theologie. Reglementen kunnen op den duur den geest niet uitblusschen! Voorts werden beoefend de theologia naturalis, de dogmatiek, deze met minder ijver dan vroeger, de christelijke zedekunde, de kerkhistorie, en van de praktische vakken, vooral de pastoraal en de homiletiek. 't Is wel bevreemdend dat van kerkrecht noch van encyclopaedie in 't Besluit van '15 een woord gerept wordt.

In den akademischen studiëngang kwam eene wijziging door de invoering van een tweetal examina. Over het doctoraal zwijgen wij.

Tot de lessen in de eigenlijke godgeleerdheid gaf een propaedeutiesch examen toegang. Wie het met vrucht doorstond kreeg den graad van candidaat in de letteren „Theologiae causa". Het onderzoek liep niet over al de vakken waarin de a. s. Doctor Litterarum geëxamineerd werd. Nederlandsche, grieksche, latijnsche, hebreeuwsche letterkunde, bijbelsche archaeologie — ziedaar de propaedeutische examen-vakken. Testimonia werden ge-

eischt voor: algemeene geschiedenis, wis- en redeneerkunde.

Later werd een afzonderlijk examen in het vóórlaatste vak geeischt, het roemruchtige „klein-mathesis", dat aan honderden theologen bewees hoe humaan van inborst hoogleeraren in de wiskunde zijn. Dit „klein mathesis" ging aan het propaedeutiesch examen vooraf.

De meeste a. s. predikanten verlieten de akademie na aflegging van het „Candidaats". 't Liep over naturaal, kerkhistorie, algemeene leer van den christelijken godsdienst. Testimonium-vakken waren: metaphysica, philosophia moralis en semitische dialecten.

Intusschen had de kerk, bij al dat staatsgedoe, onder opzicht van den gaarne regelenden koning Willem I, niet stil gezeten. De synode van 1816 — de eerste van het restauratie-tijdvak — stelde vast een „Reglement op het examen en de toelating tot het leeraarsambt in de Hervormde Kerk". 't Werd herzien in 1825 en, nota bene, bij „Koninklijk Besluit" voor zes jaren voorloopig gesanctioneerd. Dat „Koninklijk Besluit" zou zelfs het Provinciaal Bestuur aanwijzen, waardoor candidaat A of B zou worden onderzocht. In 1831 verscheen werkelijk een „herzien" reglement. In 1854 kwam er een nieuw. In 1874 weer een. Eindelijk kwam al het nieuwe, door de Wet van 1876 veroorzaakt.

Dús ging het onder de, bezieling kan ik niet zeggen, maar onder den invloed, van de restauratie.

De beginselen der revolutie echter werkten door.

Volgens de leer der revolutie, die wij niet beoordeelen

maar alleen aanwijzen, kon de theologische faculteit niet blijven wat zij naar oorsprong, charakter, bestemming was: vormschool voor de a. s. dienaren der gereformeerde religie, opgericht, onderhouden, bestuurd door de overheid. Al kwamen de Israëlieten er niet tegen op; al begeerden de Roomsch-Katholieken geene universitaire studie voor hunne „geestelijken" — het systeem hield de „liberale" staatslieden vast.

En de „moderne" theologen moesten, krachtens hun beginsel, op „secularisatie" der oude „Godgeleerdheid" aandringen.

Een „Koninklijk Besluit" riep, in Januari 1849, eene Staats-Commissie bij-één. Zij zou rapport uitbrengen over ons hooger onderwijs en eene nieuwe regeling er van voorstellen. Deze commissie stelde voor: vier faculteiten aan ieder der lands-hoogescholen. Daar naast eene volledige theologische faculteit ten dienste van het hervormd kerkgenootschap. Daar naast voor alle gezindheden, die 't begeerden, een of meer leerstoelen — ja des noods eene faculteit. Het voorstel bedoelde opname van die »Theologiae Professores" in den akademischen senaat. Het voorstel werd niet verwezenlijkt.

Prof. Opzoomer, lid van die Staats-Commissie, kwam met radikale plannen voor den dag. Hij wilde de leidsche en groningsche universiteiten ten doode opschrijven. De utrechtsche alleen zou, als de eene, groote nederlandsche hoogeschool, gehandhaafd blijven. En aan die éénе hoogeschool zou geen theologische faculteit meer zijn. Háár voortbestaan bracht onoverkomelijke bezwaren met zich! De leidsche emeritus-hoogleeraar van Hengel kwam, als vele anderen, tegen dit radikalisme op, in in zijn bekend vlugschrift: „Over de Godgeleerdheid in

het algemeen en hare betrekking tot het onderwijs op 's Lands Hoogescholen in het bijzonder".

Allerlei plannen werden beraamd. Allerlei voorstellen werden gedaan.

Trots al die plannen en voorstellen bleef de Wet van 1815. Want die plannen werden niet verwezenlijkt. En al die verschillende voorstellen gingen niet van poppen in vlinders over. Men leefde in het teeken: „Ad calendas Neerlandicas".

De „moderne" godgeleerden, door de drijfkracht van hun beginsel voortgestuwd, moesten, zooals ik reeds aanstipte, op „secularisatie" van de theologie aansturen. Dr. L. W. E. Rauwenhoff, was hun vurigste tolk. Toen hij, in September 1865, zijne akademische lessen hervatte met een toespraak: „De Faculteit der Godgeleerdheid aan de Nederlandsche Hoogescholen" profeteerde hij letterlijk de Wet van 1876. Als „uitvoerbaar en aanbevelenswaardig" stelde hij voor: „dat de Staat aan zijne hoogescholen een faculteit behoude voor theologie, niet voor Christelijke, niet voor Protestantsche, niet voor Hervormde, maar eenvoudig voor theologie; een faculteit derhalve, wier catheders toegankelijk en bestemd zijn voor bekwame godgeleerden, onverschillig van welk kerkgenootschap of welke dogmatische richting". Hyper-confessioneel zal wel niemand dezen leidschen hoogleeraar schelden. 'k Zou wel eens willen zien, in systeem ontwikkeld, eene theologie, die noch hervormd, noch protestantsch, noch christelijk, maar eenvoudig theologie is. Het „ideaal" veler modernen uit die dagen verkondigend, riep Rauwenhoff uit: „Zou onze academische studie er wellicht onder geleden hebben, wanneer iemand als Hug hier een leerstoel had bekleed? Zou een Döllinger ook

niet bij ons een auditorium voor zijne kerkhistorische onderzoekingen verdienen? Hetzelfde geldt van de Israëlieten".

Naar de theologische faculteit met zúlk onderwijzend personeel zag Rauwenhoff óók a. s. roomsche priesters als studenten komen!

Evenals Rauwenhoff sprak, toen de Wet van 1876 uitgevaardigd was, de hoogleeraar Scholten. (De Godgeleerdheid aan de Nederlandsche Hoogescholen. Rede uitgesproken op den jaardag der Leidsche Hoogeschool, den 8en Februari 1877). „Geen Protestant kan er bezwaar in zien, dat ook een Roomsch priester, indien zijne beginselen het veroorlooven, aan de academie theologie onderwijst aan elk, die van zijne lessen wenscht gebruik te maken. De schriften van Joodsche geleerden, als Geiger, Grätz, Jost en anderen, op de godsdienst en de literatuur van Israël betrekking hebbende, worden door onze Protestantsche theologanten aan de Academie gebruikt en geraadpleegd. Waarom zou dan het onderwijs van een Israëliet aan de Academie voor de Protestantsche jongelingschap onbruikbaar zijn?"

Ja, de onderstelling besprekende dat de Regeering een materialist of een atheïst tot een „theologischen" leerstoel riep, verklaarde de hoogleeraar: „de Hervormde Kerk vreest ook zulke leeraars niet".

D

VIERDE TIJDVAK VAN 1876 TOT HEDEN

Wij schreven het jaar onzes Heeren 1874. Aan het roer van Staat stond, als Minister van Binnenlandsche

Zaken, Mr. Heemskerk, de practicus, de tacticus, bij uitnemendheid.

Bij de Tweede Kamer maakte ZExc. tegen het einde des jaars, eene wet op het hooger onderwijs aanhangig. Het schip liep vlot van stapel. Maar toch ging 't eenigszins anders dan de Regeering oorspronkelijk wilde. De doorwerking der stuwende idee: „Scheiding van Kerk en Staat" had dit dilemma op den voorgrond gebracht: óf de theologische faculteit moet van de universiteit verwijderd worden en de Kerk moet zelf haar a. s. leeraars vormen —

óf zij moet hervormd worden — misvormd zoo gij wilt — in overeenstemming met het moderne neutraliteitsbeginsel.

De Minister wilde het eerste en was geneigd de vakken tot den kring der „Godsdienstwetenschap" behoorende bij de litterarische faculteit onder dak te brengen.

De meerderheid in de Kamer, onder invloed ook der der talrijke adressen, die op behoud van de theologische faculteit aandrongen, wilde het tweede.

De lenige Minister gaf toe.

Natuurlijk werd de kerk vrijgelaten van deze faculteit al of niet gebruik te maken.

In 1876 werd de Wet — die er bij de Tweede Kamer met slechts zes stemmen tegen was doorgegaan — uitgevaardigd. Veler handgeklap begroette haar. Nú was er een eind aan de onzekerheid, aan de onrust waarin de grondwet van 1814 het geleerde Nederland liet. Het plannen-maken, het voorstellen-doen zou een einde hebben! Kerk en theologie zouden de gulden vruchten plukken van den boom der staats-neutraliteit! Mr. Opzoomer had zijnen wensch niet verkregen! De theologie

was geenszins ter akademische deure uitgewezen! Zij bleef gehandhaafd, vertegenwoordigd in eene eigen faculteit! Zij werd naar rangorde als de eerste onder hare zusteren vermeld! 't Zou de echt-wetenschappelijke theologische faculteit zijn! Van haar jubelde Prof. Scholten, in zijne „Rede" waaruit wij bereids iets aanhaalden: „Zonder aan eenig reeds vooraf vaststaand leerstelsel of het gezag van eenige overlevering gebonden te zijn, zal zij zich kenmerken door een vrij onderzoek der waarheid en eene van niets afhankelijke critiek over de meeningen der menschen, die zich op dat gebied gevormd hebben."

Maar die *echt wetenschappelijke* theologie was principieel niet de *echte Theologie.* Zij was wetenschap van den godsdienst: niet van den christelijken Godsdienst, maar van den godsdienst in het algemeen. „De naam Theologie, reeds bij Plato en Aristoteles te vinden" — Prof. J. H. Scholten erkende het in blanke oprechtheid — „is hier niets anders dan een staande term, waarmee de kring van leervakken wordt aangeduid, wier beoefening moet leiden tot de wetenschap der godsdienst."

In deze faculteit „Facultas Theologica" *geheeten*, maar die dat niet *is*, wel eene faculteit van godsdienstwetenschap, is natuurlijk plaats voor wijsbegeerte van den godsdienst, maar niet voor dogmatiek, noch voor de theologia practica. Niet voor de dogmatiek, want deze wetenschap is uit haren aard kerkelijk-confessioneel bepaald. Niet voor de practica, want zij is de theorie, dus de wetenschap, van de praxis der kerkelijke amptsdragers. Eenmaal het beginsel „Scheiding van Kerk en Staat", in liberalistischen zin aanvaard hebbende, kon de Regeering, wilde zij consequent zijn, die hoogst belangrijke

vakken niet opnemen in haar faculteit voor godsdienstwetenschap, geheeten faculteit der godgeleerdheid.

Het hoofddoel door den grooten Oranje met de stichting van Leiden's hoogeschool beoogd, was geweken voor het neutraliteits-beginsel.

ACTA SYNODALIA

Onze vaderlandsche kerk kon bij deze werkzaamheid van regeering en volksvertegenwoordiging niet onverschillig zijn. Uit de onderhandelingen tusschen hare synode en de regeering gevoerd, bleek wederom, hoe wij Nederlanders in theorie „geweldige Nimrods voor het aangezicht van Jahve" zijn — maar in de praktijk zeer handelbare, plooibare lieden.

Wij gaan een oogenblikjen lezen in de „Handelingen der Algemeene Synode van de Ned. Herv. Kerk." Wij doen dat niet om proza als van v. d. Palm of van Beets te genieten, maar om ons geschiedkundig schetsjen af te maken.

't Was éérst mijn plan een geregeld, aanééngeschakeld verhaal te geven van al wat in de synodale zittingen der jaren 1874—1878 besproken, besloten, gedaan werd. *Dagen* heb ik mij in de „Handelingen" verdiept. Ascectisme der twintigste eeuw! Wat al saamsprekingen van commissiën uit de synode met de regeering, adressen naar de kamer, correspondentie met de universiteits-hoogleeraren. Eerlijk erken ik dat de versregel mij eindelijk voor den geest kwam:

„In deze zee verzinken mijn gedachten."

Mijn plan liet ik varen. De uitkomst zou de groote moeite niet loonen. Ik bepaal mij dus tot enkele hoofdzaken.

Eén woord moet mij echter vooraf gul uit de pen. De synode heeft gedurende die gewichtige jaren, op haar standpunt, naar haar saamstelling, de belangen der kerk met ijver, met volharding, met liefde ter harte genomen. Om het doen en laten van een college billijk te beoordeelen moet gij vragen naar zijne saamstelling. Beandwoordde de uitkomst van al dat synode-werk geenszins aan den wensch der orthodoxen — om billijk te oordeelen moeten wij bedenken dat de meerderheid der synode-leden nu eenmaal *niet* rechtzinnig was.

De synodale commissie was reeds in 1874 werkzaam geweest. (Bijlagen 1875. B. bldz. 112—122). Toen het ontwerp van wet op het hooger onderwijs, einde 1874, bij de Tweede Kamer werd ingediend, vroeg haar moderamen aan elk der godgeleerde faculteiten om advies, of het geraden was „dat de synodale commissie voor het belang van de wetenschappelijke opleiding der a. s. Evangeliedienaren aan de Tweede Kamer zich adressere?" Bereidwillig gaven de drie faculteiten hare adviezen. En deze luidden, éénparig: „het behoud der Godgeleerde Faculteiten is onmisbaar voor eene deugdelijke opleiding der a. s. Evangeliedienaren."

Den 2en Februari 1875 zond de synodale commissie een breed adres bij de Kamer in om te betoogen „hoezeer het behoud der Godgeleerde Faculteiten niet slechts een kerkelijk belang, maar ook een overwegend Staatsbelang is." Zij protesteerde tegen de voorgestelde opheffing: „de regtmatige, immers billijke, aanspraken der Hervormde Kerk worden er door bekort". Zij beriep zich op de stichtings-geschiedenis van 's lands hoogescholen,

Waarom aan de hervormde kerk ontnomen, wat die kerk van het bestaan der hoogescholen af, genoten heeft? Zij verlangde niet, dat bij eene nieuwe wet op het hooger onderwijs gehandhaafd worde: „het bestaan van eene faculteit van godgeleerdheid tot vorming van kweekelingen voor de hervormde godsdienst". Scheiding van kerk en staat verbiedt dat. Zij verbiedt ook de verplichting der kerk om niemand tot de Evangeliebediening toetelaten, tenzij hij aan een van 's lands hoogescholen onderwezen zij. Willen de Dissenters „Seminariën" — waarom zou het hervormde kerkgenootschap die óók moeten willen? Opheffing van de theologische faculteit is in strijd met den eisch van universitaire wetenschap. De universiteit is de opleidingsschool ter zelfstandige beoefening van de wetenschappen: geene wetenschap kan dus gemist worden. Het gaat niet aan de godgeleerde vakken bij de faculteit van letteren te voegen. Door de thans voorgestelde regeling komt de theologie niet tot haar recht. Dit zal alleen kunnen geschieden als de theologische vakken onder hun eigen naam, of wil men dan onder dien van godsdienstwetenschap, erkend worden. Wordt echter de theologie weggedrongen dan vertegenwoordigt de universiteit niet *de* wetenschap maar de verminkte wetenschap — de wetenschap min eene faculteit. De regeering vergete trouwens niet dat de kerkelijke herder en leeraar eene maatschappelijke betrekking vervult. Heeft de staat er geen belang bij dat voor eene betrekking, die zulk een gewigtigen, door geene wetten noch reglementen te keeren invloed, in den staat en op den staat en de maatschappij uitoefent, en die eene wetenschappelijke opleiding behoeft, ook de gelegenheid voor wetenschappelijke opleiding worde opengesteld aan

zijne universiteiten? Derhalve: „In het ontwerp van Wet op het H. O. worde eene faculteit van godgeleerdheid of van godsdienstwetenschap *als zelfstandige faculteit* onder hare zusteren hersteld." —

De synode van 1875 was bijeengekomen. Op het einde harer tweede zitting (Donderdag 22 Juli) nam zij met goedkeuring kennis van het bovenvermeld adres der synodale commissie. Voorts overwoog zij het *eenige* schriftelijke voorstel bij haren aanvang ter tafel gebracht, in zake het aanhangige wetsontwerp op het H. O. 't Was van den hoogleeraar Scholten, die als prae-adviseur, met de hoogl. Beets en Diest Lorgion, zitting had. Het luidde: „Dat de Synode eene commissie uit haar midden benoeme, die, in den geest van het adres, door de synodale commissie aan de Tweede Kamer gezonden ter zake van het behoud eener theologische faculteit aan de Nederlandsche hoogescholen, de Regeering bekend make met de zienswijze der Nederlandsche Hervormde kerk met betrekking tot de regeling van het onderwijs, dat van harentwege noodig geacht wordt ter aanvulling der leervakken, in wier behandeling de Staatswet uit haren aard niet voorzien kan. De ondergeteekende gaat bij dit voorstel uit van de onderstelling, dat de Synode, door van hare zienswijze omtrent deze aangelegenheden aan de Regeering te doen blijken, aan deze hare taak gemakkelijker zal maken, om door het oprichten eener theologische faculteit en het aanwijzen der daartoe behoorende leervakken aan den wensch der kerk te voldoen. Zal de Regeering hiertoe in staat zijn, dan schijnt het noodig, dat de kerk haar inlichte omtrent de wijze, waarop zij ter aanvulling van het universiteits-onderwijs wenscht gebruik te maken van art. 130 der projectwet ter regeling

van het hooger onderwijs, voor de vorming van hare toekomstige leeraars."

Na bespreking van dit voorstel, werd met groote meerderheid eene motie van den heer Luti aangenomen, om thans „eene commissie te benoemen, met de opdragt om na de gehouden beraadslagingen te overwegen wat der Synode alsnog voor het belang der opleiding van de aanstaande leeraars onzer kerk zal te doen staan."

In deze commissie werden benoemd de hoogleeraren Scholten en Beets en de leden Thoden van Velzen, Douwes en Luti.

Ter achtste zitting — Donderdag den 29en Juli — bracht de commissie bij monde van Prof. Scholten rapport uit. Zij verklaarde dat het adres door de synodale commissie bij de Tweede Kamer ingediend haar de taak licht had gemaakt. Dat verwondert mij niet. La recherche de la paternité est interdite — maar Dr. Scholten zal wel met een vaderlijk oog dat adres hebben aangezien.

Ziehier de zakelijke inhoud van het rapport:

„Wij stellen u voor eene commissie te benoemen, om, zoowel schriftelijk als mondeling, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te verklaren:

1°. dat de Ned. Herv. Kerk niet verlangt over te gaan tot het oprichten van een kweekschool of van kweekscholen ter opleiding van hare aanstaande leeraars;

2°. dat zij daarentegen verlangt het behoud van zelfstandige Theologische Faculteiten, gewijzigd en ingericht naar de wetenschappelijke behoefte van onzen tijd; (ik spatieer)

3°. dat, bij aldien de Staatswet niet mocht kunnen voorzien in al hetgeen ter vorming van hare leeraars door de kerk geeischt wordt, zonder in strijd te geraken

met het bestaande Staatsrecht, de kerk wenscht gebruik te maken van de middelen, die de thans aanhangige conceptwet aanbiedt om het Staatsonderwijs aan te vullen, voor zooveel zij dit voor de opleiding van hare aanstaande leeraars zal noodig keuren."

De rapporteur besloot met de volgende mededeeling: „Slechts een der leden uwer commissie achtte het wenschelijk en raadzaam, niet verder te gaan dan met allen nadruk bij de Regeering aan te dringen op het behoud aan de Nederlandsche Academiën van zelfstandige Theologische Faculteiten." (ik spatieer)

Den volgenden dag, Vrijdag den 30sten Juli 1875, kwam het rapport, in de negende zitting, aan de orde.

Prof. Beets „verklaarde rondweg dat hij in de commissie het gevoelen had voorgestaan, dat met allen nadruk slechts behoud van het bestaande behoorde gevraagd te worden, als naar zijn oordeel boven elke verandering, vooral met het oog op den tegenwoordigen toestand der kerk en op de onzekerheid van hare toekomst, gewenscht. Het voorregt, dat de kerk daarmede zou blijven genieten, acht hij op historische gronden gewettigd, en naar gelang hij meent dat dit voorregt, thans vooral door de kerk hoogelijk moet gewaardeerd worden, wil hij den regtmatigen aandrang op het behoud daarvan niet verzwakt hebben door het geven van beschouwingen over hetgeen de kerk bij opheffing daarvan zou verlangen." (ik spatieer)

Terstond na Beets nam Scholten het woord om het standpunt der overige commissie-leden te verdedigen. 't Is dat der grondwet en tevens der werkelijkheid. Het

gevaar dreigt dat de gelegenheid voor universitair onderwijs voor de opleiding der a. s. Evangeliedienaren zal gaan ontbreken. Het voorrecht dat de kerk thans nog geniet sluit in zich het feit dat de zelfstandigheid der kerk niet tot haar recht komt.

Na gedachtenwisseling wordt eerst over ieder der drie punten gestemd. Eindelijk worden ze „en bloc" met *zestien* tegen *drie* stemmen aangenomen.

Die 30ste Juli 1875 is een gewichtige dag geweest in de geschiedenis van ons hooger onderwijs in de godgeleerdheid en van de vorming onzer a. s. hervormde predikanten.

De overgroote meerderheid der synode-leden ging tegen den raad in van den meest typischen Nederlander zijns tijds, den nuchteren menschenkenner, den schrijver van „Camera Obscura" en van „Stichtelijke Uren" — Nicolaas Beets. Beets was orthodox. De overgroote meerderheid der synode-leden was het niet. Zij volgde den indrukwekkenden, kritischen theoloog Prof. Scholten, den geleerden systemenkenner, den schrijver van „De Leer der Hervormde Kerk." Want Scholten was niet orthodox.

Wij zullen den staf niet breken over die synode-leden. Wij zijn verzekerd dat zij zeer ernstig overeenkomstig hun beginsel en hun geweten hebben gehandeld. Maar wij meenen ook dat, indien Beets' advies gevolgd ware, de Minister, in theorie een „Nimrod", in de praktijk zeer plooibaar, zou hebben toegegeven. Was Heemskerk niet de geoefende schipper, die zeilen kon op *alle* streken van het kompas? Wij meenen ook dat de Tweede Kamer, der kerk wel-willend, geene moeilijkheden gemaakt zou hebben. Wij meenen ook dat de onpaedagogische uit-

éénrukking van theoretische en praktische opleiding voorkomen zijnde, het klachtenboek, door ons in § II geopend, nooit geschreven ware.

Beets *kende* de revolutie. Maar hij *erkende* haar *zedelijk* recht niet. Hij kende beter dan iemand ons volk, ons volks-charakter en onze kerk. Over de revolutie heen zag hij naar den stichtingsdag van Leidens hoogeschool.

„Er is een *doen* door *laten*" besloot hij.

Scholten erkende de revolutie. Hij, de moderne theoloog, kende professoraal, de geschiedenis der theologie. Ons volk, ons *kerkelijk* volk, kende hij niet, hij die zoo spoedig de pastorale praktijk voor den katheder verliet.

Den 30en Juli 1875 zegevierde in de synode het beginsel der moderne theologie, die godsdienstwetenschap is.

Maar onze kerk en de meerderheid onzer predikanten, en de meerderheid onzer studenten in de godgeleerdheid zijn niet modern.

Daar wij alleen hoofdzaken vermelden sluiten wij nu het boek der „Handelingen van de Synode" in 1875, om dat van 1876 op te slaan.

In hare tweede zitting van dat jaar — Donderdag den 20sten Juli — benoemde de synode o. a. eene commissie „ter zake van hetgeen der Kerk wegens de wet op het hooger onderwijs voor de opleiding van hare aanstaande predikanten te doen stond". Leden der commissie waren de heeren Schuurbeque Boeye, Verhoeff, Thoden van Velzen, Douwes, Koch.

Den 8en Augustus bracht die commissie rapport uit. Zij bood der synode aan een „Concept-Reglement op het Hooger Onderwijs in de Godgeleerdheid tot vorming van Evangelie-dienaren voor de Nederlandsche Hervormde

Kerk". (Handelingen 1876. Bldz. 206—237). Dit rapport werd behandeld in de zittingen van Maandag 14 Augustus tot Vrijdag den 18en van die maand. De eindredactie werd vastgesteld Donderdag den 24en Augustus. Het concept-reglement was in vier hoofdstukken vervat. (Handelingen 1876. Bldz. 373—380). Het werd, met eenparigheid van adviezen en stemmen, voorloopig aangenomen om naar de provinciale kerkbesturen en classicale vergaderingen verzonden te worden.

In de zitting van 1877 bracht dezelfde commissie over dit onderwerp drie rapporten uit. Van de consideratiën der classicale vergaderingen, waarover de heer Douwes rapporteerde, Maandag, den 6en Augustus, deelen wij een en ander mede. Alle mogelijke wegen, die zij maar bewandelen kón, werden der synode aangewezen. Wie deze consideratiën leest, en billijk oordeelt, zal erkennen dat het voor de synode moeilijk was te vinden: „le moyen de contenter tout le monde".

In den zin van vorming aan de rijks-universiteiten met aanvulling van kerkelijk onderwijs — het voorgestelde synodaal reglement — advizeerden de classes: Zutphen (+), Leiden (+), Amsterdam, Wijk (+), Sneek (+), Dokkum (+), Heerenveen, Groningen (+), Winschoten (+), Heusden (+), Meppel, de Waalsche Commissie [1]).

Tot uitsluitende opleiding van wege de kerk raadden de classes Arnhem — met 40 tegen 8 stemmen — Harderwijk (+) wil „geen gebruik maken van Staatson-

1) Het teeken + beteekent met meerderheid, het teeken — met minderheid van stemmen.

derwijs maar oprichting van een kweekschool in eene Academiestad". Dordrecht (+) en Kampen wenschen: „De Synode vorme hare zes hoogleeraren tot eene kweekschool en vestige die in een der academiesteden". Zoo ook Leiden (—), Goes (+), Wijk (—), Winschoten (ééne stem), Heusden (—). Utrecht (+) „geeft der Synode in overweging eene ernstige proef te nemen met het creëeren van minstens twee volledige, kerkelijke scholen". Zóó ook, in hun gemeenschappelijk adres, de heeren L. J. van Rhijn en Dr. J. A. Gerth van Wijk.

Voor zoogenaamde „Vrije Studie" kwamen op 's Gravenhage (—) en Middelburg (—).

Nadat in de achttiende zitting — Dinsdag den 7en Augustus — de heeren Koch en Verhoeff over deze gewichtige aangelegenheid rapporten hadden uitgebracht en de vergadering over beiden had beraadslaagd, „wordt de zaak in stemming gebracht en verklaren zich nu met de drie Hoogleeraren (Kuenen, Doedes, van Bell) en den Secretaris, alle leden der vergadering voor het behoud van het in het voorloopig aangenomen reglement ten grondslag gelegd beginsel van aansluiting aan het universitair onderwijs, met uitzondering van de H.H. Trip van Zoudtlandt en Roodhuyzen, die de intrekking van het Reglement verlangden".

In de vijf-en-twintigste zitting — Woensdag 15 Augustus — werd door de commissie het gerevideerde „Reglement op het Hooger Onderwijs in de Godgeleerdheid tot vorming van Evangeliedienaren voor de Nederlandsche Hervormde Kerk" aan de synode voorgelegd.

Eindelijk werd het reglement in de drie-en-dertigste zitting „naar eenparig advies der drie Hoogleeraren en van den Secretaris, met algemeene stemmen vastgesteld

om aan de stemmen van de leden der Provinciale Kerkbesturen en der Commissie voor de zaken der Waalsche Kerken onderworpen te worden".

BESPIEGELING

Laat ons hier een oogenblikjen stil staan voor eene kleine bespiegeling. Dat laatste naamwoord klinkt wat hoog. Niemand ergere zich er aan. 't Is niet aanmatigend bedoeld.

In de houding der regeering jegens onze Ned. Herv. Kerk bij de regeling van het hooger onderwijs in 1876 treft ons, stemt ons dankbaar, de bereidwilligheid van ministerie en kamer.

Wat hadden wij voor de vorming van onze predikanten onder de vroegere wet? Aan ieder der drie hoogescholen, eene faculteit met vier (Leiden) of met drie hoogleeraren (Utrecht, Groningen). Op de benoeming van die hoogleeraren had onze kerk, als zoodanig, reglementair volstrekt geenen invloed. Maar nu kreeg de kerk het recht om zelf, zonder eenige inmenging van den staat, zes hoogleeraren te benoemen: twee aan elk der hoogescholen. Dât is eene, voorwaar niet te versmaden, winste die de wet van 1876 onzer kerk in den schoot wierp. Bovendien — had Leiden Kuenen — in de faculteiten van Utrecht en Groningen was geen O. Testamenticus. In die gaping werd nu voorzien: Valeton trad te Utrecht op, Wildeboer te Groningen. Wie geen oog heeft voor deze lichtzijde der historie doet denken aan zeker geduldig dier, dat met lange ooren begiftigd is, eene welluidende stem echter derft.

Maar — de historie heeft eene zeer donkere schaduw-

zijde! Die vroegere, kleinere, faculteiten waren lichamen. De geschiedenis van het godgeleerd onderwijs in Nederland zal zich nooit te schamen hebben over de dagen van Scholten, Kuenen, Rauwenhoff, Prins; van Doedes, Oosterzee, Beets; van Pareau, Muurling, de Groot! De z. g. theologische faculteiten der wet van '76 waren breeder van afmeting — maar lichamen zonder hoofd, beenen en voeten, armen en handen. Zulke „lichamen" noemt men „rompen." 't Waren theologische faculteiten zonder dogmatiek, zonder practica. De „neutraliteit" boezemde den minister de gedachte in, dat hoofd en die andere onmisbare lichaamsdeelen weg te snijden. En toen de kerk — men zag het vooruit! — met die romp niet voort kon, zei de wetgever: leg gij, kerk er dan een hoofd, beenen en voeten, armen en handen naast. En de kerk deed het. Maar de romp werd geen lichaam!

Des noods, ja *des noods* kan het met zulk eene onbeholpen institueering van de faculteit, dragelijk gaan. Den theoretici ten spijt loopt in de praktijk zooveel nog al vlot van stapel. Zou de kerk met inzicht, met tact het „aanvullings-systeem" toepassen? Een eerste eisch daartoe was wel dat zij, buiten alle berekening van partijbelangen om, aan de faculteits-professoren geestverwanten toevoegde, mannen die, in grond-overtuiging, een zelfde Amen spraken op eenzelfde Credo. Dan zou de klove tusschen theorie en praxis niet diep gapen en de geestes-eenheid overbruggen wat door neutraliteitsbekoring van één was gescheiden.

Wat deed nu onze kerk, of liever hare synode?

DE COMMISSIE VAN VOORDRACHT

Onder hare vele bemoeiingen en besluiten had de synode ook bepaald dat er eene „Commissie van Voordracht voor de Benoeming van Kerkelijke Hoogleeraren" zou zijn. De elf leden ervan werden en worden gekozen, zij en hunne secundi, uit en door de provinciale kerkbesturen en de waalsche commissie.

Hare eerste voordracht diende deze commissie in ter buitengewone vergadering der algemeene synode van het jaar 1875, Woensdag den 16en Januari. Tot de zes stoelen, die bezet moesten worden, droeg zij twaalf predikanten voor. Op de verdiensten van ieder der voorgedragenen wees de commissie in korte woorden.

Wanneer wij de voorgedragenen naar hunne richting monsteren vinden we dat voorgesteld werden:

drie „orthodoxen": Gunning, Kruyf, Vinke;

drie „modernen": Acquoy, Duker, Koch;

zes „evangelischen": v. Baumhauer, Gooszen, Hofstede de Groot, Lasonder, van Loenen, Offerhaus.

De „evangelischen" streken dus met het leeuwendeel.

De protesten bleven niet uit.

Ds. J. Westrik, lid der commissie van voordracht, betuigde „als predikant der Ned. Herv. Kerk zijn diep leedwezen aan de Synode, dat de orthodoxe richting op deze candidaten-lijst der 12 kerkelijke hoogleeraren niet vertegenwoordigd is volgens den eisch en de behoefte des tijds".

Inderdaad moet men erkennen dat de verhouding — zelfs bij bevoorrechting van de „modernen" en de „evangelischen" — „evangelischen" 6, „modernen" 3, „orthodoxen" 3 — niet gelukkig was.

Dissonanten werden dan ook reeds in de zitting van Woensdag 16 Januari gehoord. Ach, er was roet in het eten gedaan!

Ter derde zitting van de synode — Vrijdag 18 Januari 1878 — stelde Ds. Jhr. Trip van Zoudtlandt voor: de candidaten-lijst aan de commissie terug te zenden. Zijne overwegingen?

a. Bij deze voordracht is niet in aanmerking genomen dat het grootste deel van de studenten in de godgeleerdheid tot de orthodoxe fractie in de kerk behoort.

b. De naam van J. J. van Toorenenbergen wordt op de voordracht gemist.

c. Bij de saamstelling van die lijst heeft de grootste partijdigheid ten gunste der „evangelische" fractie voorgezeten.

d. Partij-beweging weerde W. Francken.

e. Het wekt ook bevreemding dat een man als de heer Douwes door de commissie niet in aanmerking genomen schijnt, als zij zoo vele evangelischen op de voordracht wilde plaatsen.

f. In elk geval voldoet de voordracht niet aan den eisch van waarborg te geven, dat bij het onderwijs der te benoemen hoogleeraren de handhaving van de leer der kerk op den voorgrond zal staan.

Bij de discussie over dit voorstel spraken enkele leden hunne bevreemding uit dat Dr. L. H. Slotemaker van Arnhem niet op de voordracht stond.

Tegen Trip's voorstel werd aangevoerd „dat, nu de Synode voor goed hare vrijheid van keuze uit hare handen heeft gegeven, en het opmaken eener voordragt bij het door haar vastgesteld Reglement aan afgevaardigden uit de Provinciale Kerkbesturen is toevertrouwd, zij in tegen-

spraak met zich zelve zou komen, als zij bezwaar ging maken uit de voordragt eene keuze te doen."

Het voorstel Trip werd „met eenparigheid van stemmen, buiten die van den voorsteller zelven" verworpen.

Uit de twaalf voorgedragenen benoemde de synode, in diezelfde zitting zes hoogleeraren: drie in de leerstellige godgeleerdheid; drie „in andere vakken, later te bepalen."

De benoeming nu geschiedde aldus:

a. Leerstellige godgeleerdheid. Voor Utrecht: Dr. Gunning bij derde stemming tegenover Dr. Hofstede de Groot.

Voor Groningen: Dr. H. de Groot bij derde stemming tegenover Dr. Offerhaus.

Voor Leiden: de heer Gooszen.

b. „Andere vakken, later te bepalen."

Voor Utrecht: de heer Lasonder, bij tweede stemming tegenover Dr. Kruyf.

Voor Groningen Dr. Kruyf tegenover Dr. van Loenen, na tusschenstemming over dezen en den heer Offerhaus.

Voor Leiden, bij eerste stemming, Dr. Acquoy.

De benoemden namen aan, behalve Dr. Gunning. In een brief d. d. 6 Februari 1878, berichtte deze aan de synodale commissie dat hij „om voor hem afdoende redenen," bedankte.

De synode van 1878 ontving van de commissie van voordracht een nieuw drietal — zesde zitting, Dingsdag, 23 Juli — Dr. T. Cannegieter, Dr. J. H. Gunning Jr., Dr. J. K. Koch. Deze voordracht wekt eenige verbazing. Waarom droeg de commissie Dr. Gunning, die zoo pas bedankt had, wederom voor? Waarom gaf de commissie niet een voordracht van drie orthodoxen?

Dr. Cannegieter, mijn hooggeachte amptgenoot en vriend, werd benoemd als hoogleeraar in de leerstellige godgeleerdheid te Utrecht. De synode nam den 22en Augustus 1878 kennis van diens brief d.d. 20 Augustus, dat hij „na moeielijk beraad de vrijmoedigheid had gevonden de benoeming aan te nemen."

Ik acht het goed hier mede te deelen wat Ds. J. C. Verhoeff, die aller „orthodoxen" vertrouwen had, over deze zaak in de „Stemmen" (1878. II. bldz. 262) schreef. „Welke deliberatiën aan deze stemming in de vergadering zijn voorafgegaan, mag ik u niet mededeelen, aangezien de Synode tot geheimhouding van deze beraadslagingen besloten heeft. De oordeelvellingen, over den uitslag van deze zaak in verschillende bladen uitgesproken, moet ik daarom ook laten voor hetgeen zij zijn, al gevoel ik mij gedwongen mijne smart te betuigen over hetgeen dienaangaande zonder genoegzame kennis van de ware toedracht der zaak geschreven is".

Intusschen had Ds. Verhoeff een met redenen omkleed voorstel ter tafel gebracht, „dat met opheffing van de Commissie van voordracht de benoeming van Kerkelijke Hoogleeraren aan de Synode worde opgedragen".

Met 14 tegen 5 stemmen werd dit voorstel echter verworpen.

De benoemde hoogleeraren, zes in aantal, waren dus, naar hun richting:

Orthodox 1 Dr. Kruyf te Groningen.

Modern 1 Dr. Acquoy te Leiden.

Evangelischen 4 Dr. H. de Groot te Groningen; Dr. Cannegieter en Dr. Lasonder te Utrecht; Dr. Gooszen te Leiden.

Dát was het andwoord op Francken's wensch: „Mocht onze Ned. Herv. Kerk *onpartijdig* voorzien in het onderwijs der Dogmatiek en der praktische vakken". (G. e. V. 1876. Bldz. 329).

Is het te verwonderen dat de rechtzinnigen in onze vaderlandsche kerk — 'k wil het zoo zacht mogelijk uitdrukken — bedroefd waren? Te verwonderen dat Bronsveld schreef: „Algemeene afkeuring heeft het gevonden dat de zoogenaamde evangelische partij deze gelegenheid heeft aangegrepen, om zich over vermeend onrecht te wreken" (Stemmen 1878 bldz. 195). „Ongerijmd is het, dat dezelfde Kerk mannen aanstelt, die lijnrecht tegenover elkander staan, om aan de vorming van dezelfde jongelieden te arbeiden" (ibid. bldz. 195—196). „Naar onze innige overtuiging heeft onze hoogste kerkelijke vergadering, zonder het te willen, in dit ééne jaar onzes Heeren meer kwaad gedaan aan de Kerk, dan wellicht vijf en twintig jaren weer goed kunnen maken" (ibid. II. bldz. 574—575). „Zelden heeft op een kerkelijk lichaam (en dat zegt iets), zulk een *fatum* gerust als op de Commissie van voordracht. Zij heeft de eene onhandigheid en de eene onrechtvaardigheid na de andere begaan". (ibid. 1885 bld. 1286).

De klacht van Bronsveld werd door vele organen der rechterzijde, en vaak heftiger, geslaakt. De modernen gaven hunne goedkeuring te kennen over den loop der dingen, maar met weinig enthousiasme. De „Evangelischen" waren tevreden.

Zes professoraten — en slechts één daarvan aan de rechtzinnigen gegund! Drie leerstoelen voor dogmatiek — maar niet één daarvan aan een rechtzinnigen gegeven.

Ik wil zoo vriendelijk mogelijk over de daden der

commissie van voordracht uit die dagen spreken. Maar het volgende moet mij „van het hart".

De commissie paste — hoewel niet consequent, zooals uit de voordracht na Gunning's bedanken bleek — het „balanceer-systeem" toe. „Er zijn drie richtingen in de kerk, laat ons iedere richting twee mannen geven". Intusschen kregen — wat verborgen invloeden hebben toch gewerkt? — de „Evangelischen" er vier, de „Modernen" één, de „Orthodoxen" één!

Indien de commissie van voordracht niet „gebalanceerd" had, en — in hare meerderheid anti-orthodox — flink weg gezegd hadde: den onverdraagzamen rechtzinnigen zullen wij geenszins ter wille zijn; want de niet-orthodoxen hebben van hen, indien zij het heft in handen krijgen, niets te wachten; derhalve benoemen wij dien éénen orthodoxen ook niet — dan zou een vereeniging, „voor Hooger Onderwijs" genaamd, krachtiger zijn opgetreden. De „orthodoxen" — de geschiedenis der evangelisatie b.v. bewijst het — mogen de legende van het huis Waldeck-Pyrmont tot de hunne maken: „Palma sub pondere crescit".

Indien de commissie — het denkbeeld kwam ter sprake — eene kerkelijke professuur hadde opgedragen aan Dr. Rutgers, die toch als historicus gerust wel genoemd mag worden, dan zou, menschelijker wijze gesproken, onze jongste vaderlandsche kerkhistorie anders, gelukkiger, verloopen zijn.

Dat de commissie de „rechtzinnigen" griefde door Dr. van Toorenenbergen links te laten liggen, was wat nieuwere fransche schrijvers noemen „un crime" en, wat sommigen hunner, op succes belust, erger vinden „une faute".

Met den stoel voor dogmatiek te Groningen is het wonderlijk gegaan. Eerst werd aangesteld Dr. Hofstede de Groot, de bewerker van Dr. J. A. Wylie's „Geschiedenis van het Protestantisme". Als mensch was deze eene beminnelijke verschijning. Als herder en leeraar was hij verdienstelijk. Practicus door en door volgde hij zijn genie en gaf zijne krachten voor een groot deel aan de „Zondagsrust"-beweging. Toen de dood hem van ons genomen had, werd, bij beslissing van het lot, Dr. van Manen, de geleerde exegeet en scherpzinnige criticus, zijn opvolger. Van Manen bekleedde den stoel voor dogmatiek gedurende één jaar. De katheder van Dr. Prins te Leiden kwam vacant en van Manen, toen de gelegenheid hem gegeven werd, volgde zijn genie: hij ging oudchristelijke letterkunde onderwijzen. Vervolgends kwam op den stoel voor dogmatiek te Groningen Dr. Reitsma. Deze flinke historicus volgde zijn genie en gaf met Dr. van Veen uit zeven deelen: „Acta der Provinciale en Particuliere Synoden". Na het sterven van Reitsma kwam in 1902 op den groningschen stoel voor leerstellige godgeleerdheid Ds. W. Malinckrodt. Over de richting van diens studiën oordeele een ieder die zijne artikelen in „Geloof en Vrijheid" las.

De commissie van voordracht en de synode — 't zij met bescheidenheid ronduit gezegd — begingen eene paedagogische fout. Eenmaal het — niet consequenttoegepaste — systeem van „Elk wat wils" aangenomen hebbende, benoemde de synode te Leiden, waar de faculteit geheel uit modernen bestond, één evangelischen en één modernen; te Utrecht, waar de faculteit alleen orthodoxen telde, twee evangelischen; te Groningen één orthodox en één evangelischen, na den dood van dezen

laatsten een modernen, na diens vertrek weer een modernen, na díens dood weer een evangelischen. In 1878 hadden de leidsche studenten hunnen wensch te kennen gegeven: „dat de Synode er toe besluite, te Leiden twee moderne professoren te benoemen, opdat de eenheid van het onderwijs geen schade lijde". Een bont „alle-gaertjen" van leidslieden kán niet gunstig werken op de vorming van de studenten. De eenheid van stuur gaat er door verloren. Ik beroep mij hier óók op het verstandig artikel van Prof. Pijper, T. T. 1903. I. Paedagogiesch inzicht had — het balanceer-systeem nu eenmaal gehuldigd zijnde — tot dít besluit moeten leiden: plaatst te Leiden twee moderne, te Utrecht twee orthodoxe, te Groningen twee evangelische kerkelijke hoogleeraren. Want nóg eens: deugdelijke vorming van jeugdigen eischt eenheid in grondbeginsel van hen die tot die ernstige taak geroepen zijn. De klachten, die de synode elk jaar weer hooren moet over geringe vorderingen der candidaten vooral op het gebied der leerstellige en praktische godgeleerdheid, zeggen iets voor mijne stelling. De schuld ligt niet bij onze studenten als zouden zij lui zijn en traag en zonder liefde voor die boeiende leervakken, noch bij de hoogleeraren, maar bij een ongelukkig hotsklots-systeem.

VEREENIGING VOOR HOOGER GODGELEERD ONDERWIJS IN OVEREENSTEMMING MET DE BELIJDENIS DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK

De rechtzinnigen deden nog iets anders dan klagen. Door het moderamen der predikanten-vereeniging uitgenoodigd kwamen, den 31en October 1878, bijna honderd

leeraars te zaam. Het te behandelen onderwerp luidde: „Wat is er te doen aan ons hooger godgeleerd onderwijs?" Dr. Rutgers, zelf lid van het moderamen, stelde terstond de rechtsvraag: Mag deze predikanten-vereeniging de zaak, waartoe zij nu werd saamgeroepen, ter harte nemen? Zoo scherp mogelijk klonk zijn: „Dit ontken ik." Na eene levendige discussie besloot men dat de predikanten-vereeniging „als zoodanig" hare vergadering zou sluiten. Een veertig leden bleven saam en besloten de vereeniging, wier naam hier boven te lezen staat, op te richten. De heeren A. W. Bronsveld, C. F. Gronemeyer, H. V. Hogerzeil, W. F. Merens, J. J. van Toorenenbergen, J. C. en J. G. Verhoeff werden uitgenoodigd de concept-statuten op te stellen en daarna de leden saam te roepen. Den 15en November 1878 werden de statuten vastgesteld. Zij zijn met een begeleidend schrijven aan de lidmaten der Ned. Herv. Kerk, die hare belijdenis liefhebben, opgenomen in de Stemmen v. W. e. V. 1878. II. blz. 690—694.

De vereeniging wil „het verkrijgen en instandhouden van Hooger Godgeleerd Onderwijs in overeenstemming met de leer der Ned. Herv. Kerk, zooals die uit hare levensgeschiedenis en belijdenisschriften gekend wordt" (Art. I). Voorloopig tracht zij tot het bereiken van dit doel bij de Universiteiten aan bevoegde personen het onderwijs op te dragen in die leervakken, waarin dit niet in overeenstemming met de belijdenis der Ned. Herv. Kerk gegeven wordt. Wanneer daartoe de omstandigheden dringen, neemt zij maatregelen tot stichting van eene vrije Godgeleerde Faculteit" (Art. II).

Gelijk ieder weet trad Dr. Bronsveld als privaat-docent namens de vereeniging te Utrecht op. Reeds vele jaren

zet hij als zoodanig zijnen arbeid voort. De dankbaarheid jegens, de waardeering van zijn persoon en zijn werk, waar de studenten in de Almanakken telkens klank aan geven, strekken zoowel meester als leerlingen tot eere.

Tot groei en bloei kwam de vereeniging echter niet. De „drang", waarop Art. II harer statuten wijst, was niet sterk genoeg. Het „Palma sub pondere crescit" kon niet ten volle blijken. 't Balanceer-systeem werkte verlammend. Na den dood van den even bescheiden als geleerden „evangelischen" Lasonder, trad de allen rechtzinnigen sympathieke van Leeuwen te Utrecht op. Gunning aanvaardde later den stoel voor dogmatiek te Amsterdam. Bovendien: Dr. Gooszen wijdde, in volle liefde, aan den heidelbergschen katechismus een wetenschappelijk onderzoek dat allen orthodoxen ten voorbeelde kon strekken. Dr. Cannegieter doet in oprecht-ernstige waardeering van onze belijdenisschriften, als historiesch gegeven gedenkstukken, voor niemand onder. Kort en goed: al deze omstandigheden verklaren mede dat de vereeniging bij haar éénen Bronsveld staan bleef. Toch diende zij in dit schetsjen vermeld te worden.

VI

HET TEGENWOORDIG MOMENT

De, door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken aangekondigde, reorganisatie van ons hooger onderwijs brengt het vraagstuk der theologische faculteiten aan 's Lands hoogescholen wederom op den voorgrond. Voor eene rustige en dus grondige vorming van de aanstaande predikanten der nederlandsche her-

vormde kerk is het te hopen dat wij nu eene oplossing vinden, die het vele, ja vele, tientallen van jaren uithoude.

De tegenwoordige omstandigheden acht ik in minstens één opzicht gunstiger dan de vroeger gegevene. Immers zal die reorganisatie ter hand genomen worden onder leiding van een minister die in merg en been wijsgeerig aangelegd theoloog is. Gewoonlijk zijn ministers van binnenlandsche zaken dat niet. Zij zijn door den bank doctoren in de rechts- en staatswetenschappen. Zijn juristen gemeenlijk mannen tot vele dingen bekwaam — bij de inrichting van de theologische faculteit zie ik liever een theoloog aan het werk. Vooral zoo het er een is die op het gebied van encyklopaedie en methodologie der godgeleerdheid zijne sporen verdiend heeft. En dát is nú het geval. Met volle overtuiging zeg ik dat. Want al heb ik „Kuyper's Encyclopaedie" uiteenzettend en beoordeelend, niet geaarzeld de m. i. zwakke zijden van dat standaard-werk bloot te leggen μωμησεται τις μαλλον ἢ μιμησεται blijft het laatste woord der kritiek — vrij vertaald: „Een kaerel die 't hem nadoet."

Wat onze premier in de tegenwoordige z. g. facultas theologica ziet, blijkt uit zijne, allen nederlandschen theologen bekende, beeldspraak. Z.Exc. noemde haar een „doodshoofd". Het beeld, meer door waarheid dan door lieflijkheid uitmuntend, wekte, tot mijne verbazing, de ergernis mijner hooggeachte vroegere collegae, de predikanten der Nederduitsche Hervormde Gemeente van Amsterdam. Het vertolkt dit afgebeelde: een z. g. faculteit voor godgeleerdheid „met het vak Dogmatiek er los aangehecht." Deze in dienst der „neutraliteit" gefabriceerde inrichting, zich tooiend met eenen haar niet toekomenden naam, wekt den weerzin des ministers. Dat begrijp ik. Dat vind

ik bemoedigend. Die inrichting onder valschen naam wekt den weerzin van ieder encyklopaedoloog, die is wat hij als zoodanig zijn moet: een wijsgeerig aangelegde geest. Maar dan moet hij niet verblind zijn — 't geval doet zich inderdaad voor — door de neutraliteitsmode die in 1876 zoo schrikkelijk woedde. La Saussaye Sr. — evenals Dr. Kuyper eene faculteit willende „die principieel theologisch geconstrueerd is" — waarschuwde tegen het neutraliteits gepeuter. Hij zei van de oude facultas theologica: „Sit ut est aut non sit." De wet van 1876 was inderdaad een „misgreep." Mr. Schokking sloeg den spijker op zijn kop toen hij in de kamerzitting van den 2en Maart 1904 zeide: „In 1876 is de knoop doorgehakt op eene wijze, die beide, theologie en Kerk, miskend heeft. Op grond van de bewering, dat bepaalde kerken niet bevoorrecht mogen worden, heeft men eene regeling tot stand gebracht, die geen enkele andere Kerk ten goede is gekomen, maar wetenschap en Kerk in het algemeen schade heeft gedaan en nog doet" (Kamerverslag, bldz. 1423). De klachten, die wij bij-een-lazen, wettigen dat vonnis.

Maar om die doodshoofd-faculteit weg te krijgen en haar te vervangen door eene organiesch levende facultas theologica, is „de Overheid", zegt minister Kuyper, „als zoodanig machteloos".

Waarom?

Mij dunkt den commentaar op de woorden van Dr. Kuyper heb ik in wat zijn medestander, de volksvertegenwoordiger Talma terecht zei in de kamerzitting van 28 Februari 1904. „Er kan geen sprake zijn van eene kerkelijke theologische faculteit in het raam van onze universiteiten, d. w. z. met dien verstande, dat die profes-

soren evenals alle anderen, benoemd zouden worden door den Staat. Dat kan nu niet en dat kan nooit meer. En al zouden wij de geschiedenis willen terugschroeven, wij zouden bemerken dat wij iets beproeven dat tegen het leven ingaat."

Naar aanleiding van de woorden die ik spatieerde vat ik het gezegde van dezen „geachten afgevaardigde" aldus op: De wetenschap, ook de godsdienstwetenschap, vindt haar object op, behoort tot, het gebied der algemeene genade. Binnen dien kring staat de overheid als zoodanig niet machteloos. Maar de theologie, de echte, „die niet het verschijnsel van den godsdienst maar de kennisse Gods tot voorwerp van onderzoek heeft en wel op grond van de in Christus gegeven openbaring" behoort tot het gebied der gratia specialis. Op dât gebied staat de overheid als zoodanig machteloos. Daarom kunnen professoren in de theologische faculteit niet „evenals alle anderen benoemd worden door den Staat". Door wien moeten zij dan benoemd worden? Maar de minister-zelf geeft het andwoord op mijne vraag! Gedachtig aan de concrete, de institutaire vormen, waarin optreedt wat op het gebied der gratia specialis leeft, vraagt Zijne Excellentie om „de voorlichting, den steun en de medewerking der kerkelijke besturen, wier belangen hierbij op het spel staan." Z. Exc. roept „de gegadigde theologèn op om hun denkbeelden op zulk een wijs concreet te formuleeren, dat de Regeering weet wat begeerd wordt en met een vast gegeven kunne rekenen".

Welnu ik vraag voor mij-zelf een bescheiden plaatsjen onder „de gegadigde theologen". Ik ben op het gebied van hooger onderwijs in dienst der Ned. Herv. Kerk „wier belangen hier op het spel staan". Ik vertrouw als

eerlijk man dat ik mij in den minister als eerlijk man „niet zal zien teleurgesteld". Van mijn kant bewijs ik, door dit woord te spreken, dat ik Z. Exc. „niet teleurstel door onthouding van gevraagd advies".

Zóó ga ik mijne denkbeelden verder „concreet formuleeren". Voor breede encyklopaedologische en methodologische beschouwingen is de aangewezen plaats hier niet. Sturende gedachte van wat ik concreet ga formuleeren — de minister en alle encyklopaedologen zullen 't terstond voelen — is de moeder-idee in Saussaye's Sr. „Het Wezen der Theologie" levende, idee wier hoofd-momenten door den minister-zelf in het tweede deel zijner Encyklopaedie, op zelfstandige wijze, zoo schitterend werden ontwikkeld.

In mijn advies zal wel doorstralen dat ik de revolutie en al wat zij binnen den tuin van ons universitair onderwijs teweeg bracht niet kan wegcijferen. Wij leven nu eenmaal niet meer in het teeken van Artikel 36. Maar kan ik de revolutie niet wegcijferen — zij kan niet wegcijferen de geboorte-oorkonde van Leiden's hoogeschool; evenmin het feit dat onze Rijks-universiteiten zijn, niet koninklijke akademies, maar vormscholen voor de jongelingschap „tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen waarvoor eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt"; evenmin het feit dat onze ned. herv. kerk universitaire opleiding voor hare a. s. leeraren wenscht, hierin getrouw aan de kerk der vaderen waarvan zij mede de historische voortzetting is, en wel naar heur ledental de aanzienlijkste. Is nu waar, wat de heer Talma in de Tweede Kamer zei, dat de professoren der theologische faculteit niet „evenals alle anderen benoemd

kunnen worden door den Staat" — dan legge de minister met saamwerking van de synode der ned. herv. kerk een bepaald verband tusschen de te reorganiseeren faculteit en genoemde kerk. Tusschen de theologische faculteit der vrije universiteit en de gereformeerde kerken, welke aan die faculteit de vorming van hare a. s. dienaren mede toevertrouwen, is een organiesch verband gelegd dat natuurlijk niet ligt tusschen die kerken en de juridische en philologische faculteiten dier zelfde inrichting voor hooger onderwijs. Iets dergelijks worde gecreëerd tusschen de theologische faculteit onzer Rijks-universiteiten en de ned. herv. kerk. De benoeming van de professoren in die faculteit worde gelaten aan de ned. herv. kerk — altijd onder koninklijke goedkeuring. Zóó worden de hoogleeraren aller faculteiten der amsterdamsche gemeentelijke universiteit benoemd door den gemeenteraad onder goedkeuring van de Kroon.

De recruteering van de gereorganiseerde faculteit stel ik mij dus voor als volgt. Is door 't bereiken van den zeventigjarigen leeftijd, of door sterfgeval van een titularis, of door welke oorzaak ook, een vacature in de theologische faculteit ontstaan dan biedt de faculteit het curatorium der hoogeschool eene voordracht aan. Het curatorium neemt die voordracht in haar geheel of gewijzigd over. In het eerste geval komt eene eenparige voordracht van faculteit en curatorium bij de synode in. In het tweede geval eene voordracht van faculteit en eene voordracht van het curatorium. Uit die voordrachten benoemt de synode onder goedkeuring der Kroon.

Eisch ik zóó voor de ned. herv. kerk te veel? Ben ik voor haar aan het overvragen?

Maar men zie toch den feitelijken toestand eens aan!

Hoeveel studenten in de godgeleerdheid houdt gij aan onze drie Rijks-universiteiten over ná aftrek van hen die zich daar voorbereiden tot het predikampt in de ned. herv. kerk? Te Utrecht niet één. Te Groningen niet één. Te Leiden een zeventai remonstranten! Voorwaar „de kerkelijke besturen" waarvan de minister den 10en Maart 1904 in de kamer sprak, besturen „wier belangen hierbij op het spel staan", die besturen zijn, neen dat bestuur *is* de algemeene synode der ned. herv. kerk. En niet „hare" belangen staan hier op het spel, maar de belangen der kerk die zij officieel vertegenwoordigt.

Is er in deze, door mij voorgestelde, regeling iets onbillijks jegens landgenooten tot eene andere kerkformatie behoorende?

De a. s. geestelijken onzer roomsch-katholieke landgenooten bezoeken hunne seminaria, volgends zeer velen, voor hen de meest wenschelijke inrichtingen. Maar stel het geval dat onze roomsch-katholieke medeburgers universitaire vorming voor hunne a. s. priesters begeerden, en die vorming begeerden aan onze Rijks-universiteiten — o ik wilde dat het zoo ware — wat dan? Wel dan worde het voorbeeld gevolgd dat Duitschland ons geeft. Naast de „Evangelisch-theologische Facultät" heeft de Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität te Bonn eene „Katholische Facultät". Zóó is het ook te Breslau en te Tübingen. De benoeming van de professoren aan zulk eene roomsch-katholieke faculteit ten onzent geschiede dan door het episcopaat, onder goedkeuring der Kroon natuurlijk. Roomsch-katholieke theologen, zoo professoren als studenten, zouden dan in persoonlijke aanraking komen met nederlandsch-hervormden; over en weer zouden zij intiemer kennis maken met elkanders

theologiesch leven, wat nog iets anders is dan door boeken kennis nemen van elkanders theologie — me dunkt een niet te versmaden voordeel voor beiden.

De remonstranten vertrouwen de opleiding van hunne studenten toe aan den seminarie-hoogleeraar Dr. Groenewegen, terwijl díe jongelieden ook de lessen bijwonen van de hoogleeraren der theologische faculteit te Leiden. Doen deze laatsten, in hunne bij-een-verzameling aan den „veelvervigen rok van Jozef", waarvan ons in Genesis geboekt staat, denken — niemand, die afkeerig is van het bonte op dit gebied, zij daarom alleen boos op den tegenwoordigen minister van binnenlandsche zaken. Deze liet eens zien wat al zoo mogelijk is onder de wet van 1876. Voor mijn part als ik denk aan de vorming van de a. s. predikanten der ned. herv. kerk hadde Z.Ex. dat maar niet gedaan. Toch denke ieder vooral aan die wet en danke zoo hij er reden toe meent hebben. De remonstrantsche broederschap, wier seminarie op zoo vele beroemde namen kan bogen, beklaagt zich over dezen toestand geenszins. Dat bewijst, zal deze of gene misschien tegenwerpen, dat die broederschap tot eene veelzijdige vorming van hare alumni zulk eene, rijke verscheidenheid biedende, faculteit uitmuntend acht. Waarom haar ontnomen wat zij waardeert? Ik andwoord: deze tegenwerping berust op een „argumentum e silentio" — wapen waarmede een goed logicus uiterst voorzichtig omgaat. Dán: het seminarium werd van Amsterdam naar Leiden overgebracht lang vóórdat de faculteit aldaar zoo rijk geschakeerd was. En ten derde: rijke verscheidenheid ook vindt de broederschap in de theologische faculteit der gemeentelijke universiteit te Amsterdam waar het seminarie in vroeger jaren gevestigd was.

In de hoofdstad hebben de doopsgezinden, de evangeliesch-lutherschen en de hersteld-lutherschen hunne scholen, terwijl er ook één hoogleeraar is die tot de nederlandsche hervormde kerk behoort. Die hoogleeraar maakt met de twee doopsgezinde en de twee evangeliesch-luthersche professoren de facultas theologica uit. De vraag of deze rijke verscheidenheid verband houdt met den niet rooskleurigen finantieelen toestand der hoofdstad, kunnen wij laten rusten. Wij constateeren alleen dat onze landgenooten die doopsgezind of luthersch zijn met deze inrichting ter opleiding tevreden zijn.

Wat de „Gereformeerde Kerken" aangaat: van kerk A blijven velen in treffende aanhankelijkheid de school te Kampen verkiezen boven de theologische faculteit der vrije universiteit. Deze faculteit heeft de liefde der vooruitstrevenden in die kerk en de volle liefde aller leden van kerk B.

De „Christelijke Gereformeerde Kerk" bouwde den 11en September 1894 haar eigen theologische school te 's Gravenhage en bracht haar later over naar Rijswijk.

Onze Israëlieten hebben voor de vorming van hunne a. s. rabijnen hunne eigene scholen. Ik vernam nooit dat zij iets anders begeerden.

De eenige kerk die — de remonstrantsche broederschap nu eens daargelaten — universitaire opleiding aan onze Rijks-universiteiten voor hare studenten wil; de kerk die alleen de gehoorzalen der theologische faculteit aan onze Rijks-universiteiten tot zalen maakt waar inderdaad gehoord wordt, wijl zij de hoorders doet toestroomen, is de nederlandsche hervormde kerk, die ruim twee-en-een-half miljoen landgenooten tot haar leden telt, en die niet vergeten wil, niet ver-

geten kan, niet vergeten zal de hoofdreden tot de stichting onzer tegenwoordige Rijks-universiteiten.

Die kerk, nog eens, geeft de studenten in de godgeleerdheid aan onze universiteiten.

Nu zijn de professoren er om de studenten en niet omgekeerd. Geeft de ned. herv. kerk de tweeden, dan geve zij ook — onder zeker beding — de eersten. Van onbillijkheid is er dus in de voorgestelde regeling schijn noch schaduw, want feitelijk, uit praktiesch oogpunt, is de ned. herv. kerk de „bestaansreden" der theologische faculteit aan 's Lands universiteiten, die, ik herhaal het, niet „Koninklijke Akademiën" zijn maar vormscholen voor de praktijk.

De hoogleeraren der theologische faculteit, op de door mij aangegeven wijze benoemd, zullen plichten te vervullen hebben jegens, en rechten ontvangen van staat en kerk. Alle plichten en alle rechten der universiteits hoogleeraren als zoodanig zullen de hunne zijn. Zij zullen zijn krachtens hun recht leden van den akademischen senaat; zullen alle lasten die de universiteit haren hoogleeraren oplegt dragen, alle rechten die zij hun schenkt, genieten. In bizonderheden heb ik hier niet in te gaan, evenmin als wanneer ik van de plichten dier dignatarissen jegens de ned. herv. kerk gewaag. Immers betreedt de regeering en met haar de kamers, den weg door Z. Exc. den minister van binnenlandsche zaken aangeduid en gaat de ned. herv. kerk, aan hare geschiedenis trouw, op dien weg gaarne mede, dan zullen ter gelegener tijde de ondergeschikte punten behandeld worden. Enkelen ervan zullen trouwens in een volgend paragraafjen ter sprake komen.

Hier wijs ik alvast op drieërlei.

1° De vakkengroep die men begrijpt onder de benamingen: geschiedenis der leer aangaande God; geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; wijsbegeerte van de godsdienst hooren niet te huis in eene faculteit die facultas theologica *heet* en facultas theologica *is*. Zij moeten overgebracht worden naar de faculteit der letteren en wijsbegeerte — wilt gij, naar de philologische faculteit. De redenen, die daartoe nopen werden, zooals deskundigen weten, telkens weder uiteengezet in de werken van mannen als la Saussaye Sr., Gunning, Kuyper, Woltjer, Bavinck. Zij worden tamelijk wel gerésumeerd in 's ministers woorden van den 10en Maart 1904: „Eene faculteit der godgeleerdheid in echten zin heeft niet het verschijnsel van den godsdienst maar de kennisse Gods tot voorwerp van onderzoek en wel op grond van de in Christus gegeven openbaring". — Eene andere is natuurlijk de vraag of de studenten in de theologie van de lessen in die vakken, door een hoogleeraar in de philologische faculteit gegeven, zullen gebruik maken. Die vraag beandwoorden wij later.

2°. Overeenkomstig het bestaansdoel der nederlandsche Rijks-universiteiten, die niet „Koninklijke Akademieën voor Wetenschap" zijn, zullen alle hoogleeraren der theologische faculteit medewerken tot de praktische vorming van de a. s. Evangelie-dienaren. De exercitia practica, thands aan één man toevertrouwd, komen niet tot hun recht. Vooral aan een druk bezochte theologische faculteit, als b. v. de utrechtsche is, moeten *alle* hoogleeraren der theologische faculteit hunnen tijd en hunne krachten voor een goed deel aan de praktische vorming van de studenten wijden. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat allen theologia practica zullen onderwijzen. Neen,

maar de raad door prof. Oort, in 1887 reeds gegeven, zal bij eene reorganisatie ernstig ter harte genomen worden: „Ter verbetering" (van de opleiding) „is vooral aan te bevelen het inrichten van gelegenheden waarbij professoren en studenten samenwerken."

3°. De kerk, die onder goedkeuring der Kroon hare *universitaire* hoogleeraren benoemt, vergete niet dat zij die mannen roept tot hooger onderwijs. Dat onderwijs is vrij of het is niet. De kerk binde de hoogleeraren dus niet aan vaststaande wetenschappelijke *resultaten* en *formules*. Eene universiteit kan professoren zóó gebonden niet gebruiken. Een universitair hoogleeraar zij in heerlijke vrijheid gebonden alleen aan zijne wetenschappelijke conscientie. Vrijheid echter is geen bandeloosheid. Zijne conscientie dicteere den hoogleeraar of hij op het gebied van hooger onderwijs de ned. herv. kerk dienen kan in *„een faculteit die niet het verschijnsel van den godsdienst maar de kennisse Gods tot voorwerp van onderzoek heeft en wel op grond van de in Christus gegeven openbaring*."

Ten besluite van dit paragraafjen herhaal ik de woorden van het kamerlid Mr. Schokking (zitting van den 2en Maart 1904). „Men heeft de fictie, dat de openbare instelling met geen Kerk te maken heeft, doch de werkelijkheid is gansch anders. En dit is trouwens niet te verwonderen. Er zijn historische rechten, die wel gewrongen kunnen worden, doch niet vernietigd; die ook naar de ontwikkeling der tijden wijziging kunnen ondergaan, doch die ik in verband met de openbare instellingen noch uit het liberaal dogma, noch uit het nieuw antirevolutionnair dogma, maar uit het Christelijk historisch beginsel wensch te beoordeelen. Meent nu ook de Minister

niet, dat zoodanige regeling moet worden getroffen, dat zonder opheffing van de theologische faculteiten deze naar haar eigenlijk wezen en bedoelen weer worden hersteld, eene regeling die de historische lijn van onze nationale instellingen niet verbreekt, maar voortzet, terwijl daarnevens rechten van anderen kunnen worden erkend? Daarmede bedoel ik niet een terugkeer zonder meer naar den tijd vóór 1876, maar eene regeling, die aan het beginsel der theologische faculteit in haar verband tot de wetenschap voldoet."

VII

HOE HET NU NOG GAAT ONDER DE WET VAN 1876

Vragen we nu wat wij, bij reorganisatie van den bestaanden toestand, kunnen behouden, wat wegvallen en wat ingevoerd worden moet.

De studieëngang, natuurlijk ook aan onze universiteiten, wordt bepaald, meer uitwendig door de examina. Achter de examina schuilen de te beoefene vakken en de college-uren er aan besteed.

Met de examina wil ik beginnen.

Binnen een tijdsverloop van ongeveer vier jaar heeft een theol. stud. de volgende examens af te leggen:

a. Suppletoir examen in de hebreeuwsche taal en de hebreeuwsche antiquiteiten.

b. Eerste gedeelte candidaats-examen.

c. Tweede gedeelte candidaats-examen.

d. Voorbereidend kerkelijk examen.

e. Proponents-examen.

Vijf examens in vier jaren!

Een Chinees zou er jaloersch op worden!

Bij zijne komst aan de hoogeschool heeft onze student éérst het „suppletoir" voor den boeg: examen in de hebreeuwsche taal en de hebreeuwsche antiquiteiten. Voor het eerste vak wordt er gemeenlijk drie uur college geloopen; voor de antiquiteiten twee. Ik houd mij aan den studiëngang hier te Utrecht, die in alle hoofdzaken dezelfde is als te Leiden en te Groningen. — Een „testimonium-college" encyklopaedie neemt één uur in beslag. De student echter, wetende dat de kerk, alvorens hem tot het proponents-examen toe te laten, bewijs vraagt dat hij gedurende één jaar gevolgd heeft lessen in de logica en in de nederlandsche taal; en gedurende drie jaren de lessen in de uitlegging van het oude en het nieuwe testament, bezoekt, in den regel, gedurende twee uren de collegia in laatst-genoemd vak, en geeft aan logica en nederlandsche taal ieder één uur. Zóó heeft hij, in den regel, voor het eerste jaar, tien uren college in de week.

Is na ongeveer één jaar het suppletoir-examen, met goed gevolg, afgelegd dan treedt de student het tweede stadium in.

Het tweede stadium wordt besloten met het z. g. „semi-candidaats", dat gemeenlijk één jaar na het suppletoir-examen ondergaan wordt. Dit „semi" loopt over:

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen.

De geschiedenis der leer aangaande God.

De uitlegging van het oud testament.

De israelitische letterkunde.

Voor de twee eerstgenoemde vakken wordt hier thans twee uur college gegeven; voor de twee laatstgenoemden vier uren. Om aan de kerkelijke wet te voldoen volgt

de student ook gedurende twee uren de lessen in de uitlegging van het nieuwe testament en — want hij denkt aan het „tweede candidaats" — gedurende twee of drie uren, de lessen in de oud-christelijke letterkunde, zoo ook gedurende twee uren die in de geschiedenis van het christendom. Saam tien à elf uur college.

Ligt het „semi" gelukkig afgelegd achter den rug dan beheerscht het tweede gedeelte van het candidaats-examen, in verband met het hooger onderwijs van wege de ned. herv. kerk gegeven, en de eischen door het proponents-examen gesteld, het program van studie.

Dat „tweede candidaats" loopt over:

De wijsbegeerte van de godsdienst.

De geschiedenis van het christendom.

De uitlegging van het nieuw testament.

De oud-christelijke letterkunde.

Deze vier vakken brengen zeven à acht uren voor collegia op het week-rooster van den akademieburger. Daar blijft 't echter niet bij. Doet de student wat de kerk voorschrijft dan hoort hij bij de kerkelijke hoogleeraren:

Bijbelsche godgeleerdheid twee uur.

Leerstellige godgeleerdheid twee uur.

Geschiedenis der ned. herv. kerk en harer leerstellingen twee uur.

Praktische godgeleerdheid met de praktische oefeningen twee uur.

Zendingsgeschiedenis een uur.

Bijbelsche geschiedenis een uur.

Bij het proponents moet echter overgelegd worden bewijs dat hij gedurende drie jaren de lessen volgde in de uitlegging van het O. T. (2 uur college) en gedurende één jaar in de geschiedenis van den israelitischen gods-

dienst (1 uur college). Wij krijgen dus in dit stadium een en twintig uur college. Dit is, indien de student, in zijne mate, zelfstandig bewerken en verwerken zal wat hij hoorde, opdat het inderdaad zijn persoonlijk eigendom worde en niet een hem hinderende geleerdheids-ballast, veel te veel.

Is het „tweede candidaats" met goed gevolg ondergaan, dan komt de student in zijn vierde jaar.

Dit is grootendeels gewijd aan de „kerkelijke" vakken. „Kerkelijke"? Nu ja, volgends die snuggere wet van 1876 is b. v. „de uitlegging van het N. T." eene universiteitsvak terwijl de „theologia biblica", die de airen door de uitlegging aangebracht tot schoven bindt, het niet is. Ware het gepeuter niet zoo treurig — een mensch ging eens hartelijk lachen! — Negen uur dan worden in beslag genomen door de „kerkelijke" vakken hierboven reeds vermeld. Daaraan worden toegevoegd: één uur ned. herv. kerkrecht; en, krachtens eisch voor het proponents-examen, twee uur uitlegging van het O. T.; één uur in de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst. Met dit laatste wordt bedoeld de dogmenhistorie, welke wetenschap door de prachtige wet van '76 — 'k wensch haar een zachten maar spoedigen dood toe — weer opgenomen werd onder het universitair-onderwijs; en één uur in de „zedekunde" Summa: vijftien uren.

Na dit jaar legt de candidatus theologiae het kerkelijk voorbereidend examen af.

En dan?

Dan blijft nog één agendum, nl. het proponents-examen. Dit examen is in hoofdzaak een herhaling van de voorafgegane examina. Het loopt over:

a. De uitlegging des Bijbels.
b. De bijbelsche geschiedenis en de bijbelsche godgeleerdheid, inzonderheid het leven en de prediking van Jezus.
c. De leerstellige godgeleerdheid en de geschiedenis van de leerstellingen der christelijke kerk.
d. De geschiedenis der christelijke, bijzonder der ned. herv. kerk en hare leerstellingen.
c. De christelijke zedekunde.
f. De praktische godgeleerdheid met de beginselen van het ned. herv. kerkrecht.

Op dit examen komen wij later terug.

VIII

HERZIENING VAN DE TEGENWOORDIGE VORMING

Wij gaan nu deze regeling van de dingen met passende bescheidenheid en, daaruit voortvloeiende gepaste vrijmoedigheid, aan eene opbouwende kritiek onderwerpen.

De eerste indruk, die zich bij het overzien van dezen studiëngang en dezen examen-overvloed van ons meester maakt, is dat Art. I van de wet op het hooger onderwijs niet geheel tot zijn recht komt. „Het H. O. omvat de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt." Immers de universiteit biedt onderricht in leervakken, en eischt in die vakken een examen, waar de predikant in zijne praktijk niets of zeer weinig aan heeft, b.v. in de geschiedenis der godsdiensten ***in het algemeen;*** in de geschiedenis der leer aangaande God;

in de wijsbegeerte van de godsdienst, in de z.g. wijsgeerige zedekunde. Maar de universiteit onderricht niet, examineert niet in, vakken die de predikant hoog noodig heeft „bij het bekleeden van zijn maatschappelijke betrekking", als daar zijn: bijbelsche geschiedenis, christelijke zedekunde. „Dat is een gevolg", zegt een lofredenaar van den tegenwoordigen toestand, „van de neutraliteit". Ja, dát weet ik ook. „En de kerk vult immers" zoo gaat hij voort, „het staatsonderwijs aan". Ja, dat doet de kerk, maar de kerk doet dat ten deele. Want nóch bijbelsche geschiedenis noch christelijke zedekunde vindt gij op het kerkelijk programma voor al de drie universiteiten.

Om met orde voort-te-schrijden zal ik eerst handelen over

DE EXAMINA

„Multa" in den zin van „te-veel" roept gij uit, denkende aan de vijf examina in vier jaar, en de daaruit voortvloeiende examenjacht, examendressuur, ignobele inpomperij en oppervlakkig gedoe. Voortgezwiept op dezen weg kan de student zijn individualiteit niet rustig ontplooien. Hij bezit zich zelf niet.

In de eerste plaats dring ik derhalve hierop aan: vermindert de examina. Er zijn, gerust, in voldoend aantal, zenuw-achtige, zenuw-zwakke, zenuw-zieke Nederlanders. Bovendien: prof. Lamers zeide zoo juist (Theol. Stud. 1900): „Er is eigenlijk in de beoefening der wetenschappen geen ongelukkiger ding, dan examenstudie". Die vijf examina moeten terug gebracht worden tot twee, n.l. één akademiesch: het candidaats; en één kerkelijk: hét proponents. Lamers' wensch „dat onze toekomstige

predikanten na hunne intrede in het Universiteits-leven schets één examen wachte" vind ik in onze historiesch-geworden omstandigheden, ál te stout. Maar twee examens in de plaats van vijf, is toch reeds een prachtige opruiming van drie.

Wat ik nu voorts ga zeggen heeft alleen praktische beteekenis indien de belofte van Z. Exc. den minister van binnenlandsche zaken, onder medewerking van kamers en synode werkelijkheid wordt.

Het candidaats-examen worde afgelegd nadat de student zich vier jaar aan de universiteit geoefend heeft. Ik stel voor dit examen te beperken door de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen, de geschiedenis der leer aangaande God, en, de wijsbegeerte van de godsdienst over te brengen naar het doctoraal-examen in de bespiegelende wijsbegeerte, dat afgenomen wordt door de philologische faculteit.

Waarom wil ik het candidaats-examen in deze richting herzien?

Omdat ik die genoemde vakken minacht?

Verre van daar!

De geschiedenis der godsdiensten stel ik zóó hoog dat ik ons vaderland zeer gelukkig zou roemen indien wetenschappelijke en geldelijke krachten het ons mogelijk maakten een koninklijke akademie b.v. voor de beoefening van die wetenschap op te richten en te onderhouden.

Maar — als ik na idealiseering, tot de werkelijkheid waarin wij thans leven weerkeer, hoor ik studenten, die „eerste candidaats" deden, verklaren dat het „godjesvak", zooals zij die belangrijke wetenschap noemen, hen verveelde en vermoeide. Zij hebben geen tijd om

in de onderscheiden geschiedkundige omgevingen in te komen, en worden voor het examen geplaagd, door het inwerken van ijdel namen- en woordengekraam. Predikanten die onder de wet van 1876 studeerden, hoorde ik schier eenparig zeggen, dat zij al de uren aan dit examen besteed, als verloren tijd beschouwen.

Tot mijn groot genoegen zie ik teekenen van kentering ten deze óók onder de „modernen". De hoogleeraar F. Pijper schrijft in het flinke artikel dat ik reeds vermeldde: „De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen is een examen-vak op het 1ste gedeelte van het candidaats-examen. Alle theologen worden gedwongen zich daarop toe te leggen. Daarentegen komen de geschiedenis der leerstellingen van den christelijken godsdienst en de zedekunde eerst op het doctoraal-examen te pas. Het heeft tengevolge, dat sommigen, daar zij immers laatstgenoemd examen toch niet afleggen, in den studententijd aan bedoelde vakken zeer weinig aandacht wijden. En toch zijn met dogmatiek en wijsbegeerte de dogmengeschiedenis en de ethiek m. i. voor den godgeleerde de „cardo rei", meer dan de geschiedenis der godsdiensten in 't algemeen". (Ik spatieer). De „moderne" Pijper deed in 1903 niets anders dan bevestigen wat de „orthodoxe" G. A. Fijnvandraat in 1884 (Stemmen) schreef: „De geschiedenis der godsdiensten en de wijsbegeerte van den godsdienst worden door den Staat vooropgeplaatst, en zij zijn tot vorming van den Evangeliedienaar het minst noodig. Dat zij overgebracht worden naar het doctoraal-examen".

Toch zou ik niet willen, juist aan de praxis der Evangelie-bediening denkende, dat de predikant op alle deelen van dit breede gebied volkomen vreemdeling ware.

De macht der aesthetische aandoening, die het leven der indo-europeesche christenen mede blijft bepalen, vermaant ons: de Evangelie-dienaar versta oud-Hellas' godsdienst. Met de taal, de geschiedenis, de zeden en gewoonten van dat schitterende volk der oudheid kwam de student als gymnasiast, reeds in aanraking. In die godsdienst kan hij inkomen.

De boeddhistische propaganda en de pessimistische stroomingen in de litteratuur en andere kunst-uitingen onzer dagen maken het voor den Evangeliedienaar, vooral als hij in eene stad werkzaam is, gewenscht dat hij de grondlijnen van het boeddhisme kenne. Chamberlain — ik bedoel niet den moordenaar van de Zuid-Afrikaansche Republieken, maar de achtenswaardige, Duitsch schrijvende Houston Stewart Chamberlain — geeft in zijn breed aangelegd werk „Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts" allerlei beschouwingen over de heilige, de ṣankritsche boeken onzer arysche vaderen; over het oude testament; over de verhouding van den Zaligmaker tot beiden, die verbazing wekken. Hij ziet in ons protestantsch christendom een „vergelijk tusschen joodsche traditie en germaanschen (aryschen) geest." Zulke beweringen nu houden onze beschaafde kringen bezig. De stads-predikant moet in staat zijn de „portée" dezer theorieën te schatten.

Zendings-belangen in onze Oost-Indiën zullen gebaat worden wanneer onze predikanten een oog hebben op het versteenend fatalisme van den Islam.

Daarom acht ik het wenschelijk dat de a. s. candidaat over deze drie godsdiensvormen testimonium-colleges bijwone.

De omvang van het candidaats-examen wordt breeder door dat het in zich opneemt het z. g. „Suppletoir in

de hebreeuwsche taal en antiquiteiten." Dat zal geen bezwaar opleveren voor den student, die op het gymnasium, twee jaren lang zich ernstig op het hebreeuwsch toelegde. 't Zal hem een spoorslag zijn het vroeger geleerde te onderhouden en door verdere studie te verrijken. Onder de tegenwoordige regeling, tal van studenten verzekerden het mij, doet men aan het hebreeuwsch, na aflegging van het suppletoir, al bitter weinig.

Bovendien wensch ik het candidaats-examen uitgebreid te zien door opname van de dogmenhistorie. Dit vak mag niet een z. g. testimonium-vak blijven. Het woord „er is niets nieuws onder de zon" geldt ook op het gebied der leer. Door grondige kennis van het verleden zij de predikant in staat de geestes-stroomingen, in wat zij goeds en kwaads hebben te begrijpen, te bevorderen of tegen te gaan. Nieuwe ketterijen zijn gemeenlijk herdrukken van de eerste uitgaven arianisme en pelagianisme.

Het candidaats examen, in een theologische faculteit, die is wat zij heet, en dus door de onderscheiding tusschen „universitaire" en „kerkelijke" vakken niet verminkt wordt — loopt over:

I. Bibliologische vakken.
II. Historische vakken.
III. Wijsgeerige vakken.
IV. Praktische vakken.

I. De bibliologische vakken splitsen zich natuurlijk in A oud testamentische, B nieuw testamentische.

A. Oud testamentische vakken: a. hebreeuwsche taal. b. Hebreeuwsche antiquiteiten. c. Uitlegging van het O. T. d. Israëlitische letterkunde. e. Geschiedenis van den israëlitischen godsdienst. f. Bijbelsche theologie des O. V.

B. Nieuw testamentische vakken: a. Uitlegging van het

nieuw testament. b. Oud-christelijke letterkunde (Inleiding). c. Bijbelsche theologie des N. V.

II. De historische vakken. A. Bijbelsche geschiedenis. B. Geschiedenis van het christendom. C. Dogmenhistorie.

III. De wijsgeerige vakken. A. Dogmatiek. B. Ethiek.

IV. De praktische vakken. A. Poimeniek. B. Homiletiek. C. Katechetiek. D. Liturgiek. E. Ekklesiologie. F. Zendingswetenschap. Over de inrichting van dit examen spreek ik in eene volgende paragraaf.

Nu de vraag: hoe zal de student zich tot dit examen voorbereiden?

DE COLLEGES

Wat de colleges aangaat koester ik eenige „vrome wenschen". Ik ben zoo vrij ze onder woorden te brengen. Ook heb ik gegronde redenen tot de verklaring dat de studenten die wenschen met mij deelen. Om veel in weinig woorden saam te vatten: het dicteer-systeem moet zooveel mogelijk op zij gezet worden. Sokrates kon les geven. Maar denkt u nu eens Sokrates voorlezend wat Plato, Alcibiades, en hunne makkers, zoo goed, zoo kwaad het gaat, opschrijven. Brengt die voorstelling in teekening en gij hebt eene bijdrage voor de „Fliegende Blätter." De sokratische kring heeft zijn zout, zijn attiesch zout, verloren. Waarom? Maar dat is zoo helder als de dag. Wie veroordeeld is een uur — neem het professorale kwartier er af — wie veroordeeld is vijf en veertig minuten lang, de pen te hanteeren om op te schrijven wat hij hoort voordragen; wie daartoe veroordeeld is vier keer, vijf keer per dag, wordt van „student" verlaagd tot „bezielde schrijf-machine." Tusschen die

twee gaapt een afgrond. Terecht gaven de groningsche studenten (1879) hun wensch te kennen „dat het college geven niet ontaarde in dicteeren." „Menigeen" — wordt in den studenten-almanak van Utrecht (1885) leuk opgemerkt — „is met zijn pen niet even vlug als de Hoogleeraar in zijn spreken."

Het dicteer-systeem is een kwaad, een noodzakelijk kwaad. „Noodzakelijk" — het kan dus niet gansch en al de waereld uit. Maar 't is een „kwaad." Het moet dus zooveel mogelijk de waereld uit. En het kan een goed eind dien weg op!

Mij dunkt dat wij, hoogleeraren in de theologie, hier kunnen leeren van onze amptgenooten in de natuurkundige en de geneeskundige faculteiten. Een chemicus, een „proef-ondervindelijk" physicus doet „experimenten." Zijne leerlingen zien hoe hij daarbij te werk gaat. Daarna wordt hun gelegenheid gegeven hetzelfde te doen. Een hoogleeraar in de geneeskunde zal over het koorts-proces tot zijne leerlingen spreken. Maar hij zal hen zeer zeker óók aan het ziekbed van koortslijders brengen, om hun te doen *zien*, wat hij sprak.

Naar aanleiding van het candidaats-examen neem ik nu tot voorbeeld het onderwijs in exegese en kerkhistorie.

Wij hadden in Nederland, eenige jaren geleden, een hoogleeraar met het onderwijs in de exegese van het nieuwe testament belast. En zijn last was zijn lust. Ik bedoel onzen Doedes. Voorwaar een leermeester dien gij noemen moogt! Welnu, bij eene feestelijke gelegenheid, dankte hem voor zijne uitmuntende vorming, mijn vriend C. F. Gronemeijer, de welbekende amsterdamsche predikant. En Gronemeijer zei: „Commentaren hebt

gij ons niet gedicteerd; commentaren hebt gij zelfs niet uitgegeven. Maar gij hebt ons „exegetizeeren" geleerd." Ja, Doedes gaf, gelijk een ander het uitdrukte, zijnen leerlingen een „exegetisch geweten". Dat is meer waard dan wel elf gedicteerde commentaren. Toch betreur ik dat Dr. Doedes ons geen commentaren in druk naliet. Een exegetiesch geweten. Dat is het! De student moet op het college niet commentaren zitten te schrijven. Och, commentaren zijn er genoeg te koop, ja „commentarii perpetui." Maar hij moet, van zijn meester „exegetizeeren" leeren. „Kennen" moet in „kunnen" overgaan. Anders kweeken de colleges wat Prof. Cobet — wiens moeder „parisienne" was — „geleerde stommelingen" noemde. Wat is er meer boeiend, meer opwekkend, te denken dan een hoogleeraar in de exegese, door zijne leerlingen omringd, die de beteekenis der „levende stem" eert, en zegt: „Ziet, vrienden, zóó ga ik te werk. Tot dit besluit kom ik. Laat nu een uwer na mij, denzelfden text behandelen, voorgelicht door een exegeet die tot een ander besluit kwam dan het mijne. En laat ons vervolgens vóór en tegen rustig overwegen." Dien weg — den eenig goeden en eenig aanmoedigenden — willen de studenten wat gaarne op! Hoort maar wat de groningsche muzenzonen zeggen (almanak 1889): „Wij zijn er ten zeerste mee ingenomen dat het de toeleg van Prof. van Bell is om ons in 't algemeen exegetische vaardigheid te doen verkrijgen."

Een ander voorbeeld. Heel een handboek voor kerkhistorie kan een hoogleeraar in dat vak dicteeren. Schrijft maar op studenten, en schrijft maar raak! Deze clarissimus doe beter! Hij schrijve zelf zijn handboek, late het drukken, en geve het zijne leerlingen in handen.

Zoo deed collega van Veen met zijn „Eene eeuw van worsteling, Overzicht van de geschiedenis van het christendom in de negentiende eeuw". Heeft een ander daartoe vooreerst geen tijd en gelegenheid, dan neme hij Kurtz, en leze hem, onder de noodige bijvoeging van „kritische aanmerkingen", met zijne studenten. Dan zal er tijd overschieten — o, ik denk aan Neander en aan Beets — om de monographische methode toe te passen. Wat is er leerzamer voor studenten dan de schildering ten voete uit van eene historische hoofdfiguur in den lijst van haar tijd? En wat kan meer hun geestdrift wekken voor Godsrijk en kerk?

De „colleges" moeten meer en meer worden een levensvol, talenten-wakker-roepend, saamwerken tusschen leeraar en leerlingen.

Een voordeel van niet geringe beteekenis aan deze, den hoogleeraar hooge eischen stellende, methode verbonden, is dat wij voor de studenten tijd uitwinnen. Eén uur college in de week zóó gegeven gedurende drie of vier jaren is voor ieder vak voldoende.

PRAKTISCHE OEFENINGEN

Met wat ik zei over de inrichting van de colleges hangt saam wat ik over praktische oefeningen te berde ga brengen. Het trof me, onder het herlezen van de almanakken der laatste jaren, dat de studenten praktische oefeningen zoo hoog waardeeren. In de richting „uitbreiding er van" moet meer en meer gekoerst worden. De reorganisatie van de theologische faculteit moet ten bate komen aan eene gezonde praxis.

Let op het einde! Een student in de theologie is een

a. s. predikant: leeraar, herder, kerkbestuurder. Tot het vervullen van zijne plichten worde hij aan de hoogeschool voorbereid. Wat de „neutraliteit" er van zegt kan mij weinig schelen. Daar nu praktijk, zonder theorie, blind is, en theorie, zonder praktische oefening, onvruchtbaar, moeten tot vorming van leerlingen beide saamgaan en elkander steunen.

Wat het theoretiesch onderwijs aangaat: als leeraar is de predikant werkzaam op den kansel en in het katechisatie-lokaal; als herder verkeert hij met zijne gemeente; als kerkbestuurder heeft hij zitting in de kerkeraadsvergaderingen, met wier leiding hij gemeenlijk belast wordt. De leervakken: homiletiek, katechetiek, pastoraal, ecclesiologie komen nu van zelf in het licht te staan. Met allen ernst moeten zij onderwezen, en met allen ernst moeten de lessen er aan gewijd door de studenten gevolgd worden.

Maar de praktische oefeningen moeten uitgebreid en veel vroeger ter hand genomen worden dan thans het geval is.

Ik waag het dít program voor praktische oefeningen aan kritiek te onderwerpen.

Gedurende het eerste studiejaar levere de student twee analyses van preeken in, die wij van grootmeesters hebben. Daarbij zij hij in zijne keuze niet beperkt tot Nederlanders. Het loont de moeite, het verruimt den blik eene leerrede van Bossuet of Bourdaloue; van Saurin of Bersier; van Schleiermacher of Tholuck; van Spurgeon of Talmage; van v. Oosterzee of Beets, grondig te bestudeeren en in eigen woorden weer te geven. Na-denken wat rijk begaafden dachten, leert denken. Te zien hoe een ander saamstelt, leert saamstellen. Het op-schrift-ge-

brachte verslag worde, zooveel mogelijk naar de tijd het toelaat, voorgelezen en besproken onder leiding van een hoogleeraar, in tegenwoordigheid der studenten. — In het eerste jaar katechiseere de student, onder dezelfde omstandigheden, eene klasse van drie tot vijf kinderen.

Gedurende het tweede jaar vinde wederom zulk eene katechese plaats en stelle de student op schrift de verklaring van eene bijbelsche perikoop, die hij, in dezelfde omgeving waarin hij katechiseert, uitspreekt.

Diezelfde oefening hebbe plaats in het derde jaar waarin tevens eene leerrede worde gesteld en uitgesproken.

Het vierde jaar levere wederom eene leerrede op.

Gaarne zou ik zien dat de kerk in het belang van hare a. s. predikanten, en dus in haar eigen belang, den toegang tot den kansel voor de studenten vroeger openstelde dan thans het geval is. Zoodra een student eene „Bijbellezing", door een hoogleeraar gehoord en *goedgekeurd*, en ten bewijze daarvan van diens handteekening voorzien, vertoonen kan, moge een predikant hem den voorgang in eene godsdienstoefening, naar aanleiding van dat goed gekeurde stuk, toevertrouwen — mits in zijne tegenwoordigheid. Dat zulk eene regeling van de dingen voordeel zal afwerpen voor gemeenten en predikanten, die b.v. twintig of meer jaren met elkaar verbonden zijn, is duidelijk.

Eén bezwaar *schijnt* mijn voorstel te drukken. Ik kan terstond dien schijn verjagen. Hoeveel tijd zullen die praktische oefeningen van den hoogleeraar die theologia practica onderwijst vorderen! Te Leiden, te Groningen — dat gaat nog! Maar te Utrecht waar zooveel studenten in de theologie zijn! Ik andwoord: In een theologische faculteit, die is wat zij heet, werken *alle* hoogleeraren saam tot de vorming van den a. s. predikant, al is er

één speciaal geroepen tot het *onderwijs* in de theologia practica. In Utrecht — om nu maar bij Utrecht te blijven — kan ik eene leerrede, door een student gesteld en voorgedragen, beoordeelen. Maar Dr. Valeton en Dr. Baljon b. v. kunnen het ook.

De vraag: hoe studenten tot pastorale praxis te vormen? is geen vraag meer. Het goede voorbeeld van Dr. Bronsveld en van anderen, gaf het andwoord. Een student doe, met een predikant, huisbezoek. Hij doe het, gedurende den cursus in de akademie-stad, en in de vacantie-dagen met den predikant der gemeente waar hij woont.

Wat de vorming tot kerk-regeering aangaat zou ik wenschen dat het den studenten vergund ware, telkens ten getale van hoogstens tien, de kerkeraads-vergaderingen in de akademiesteden, als toehoorders, bij te wonen. Zoo zouden zij leeren hoe men in die saamkomsten *niet* „praten" – maar ook hoe men er *wel* „spreken en adviseeren" moet. Kerkeraadsleden, die klachten over de tegenwoordige vorming beamen, zullen tegen mijn plan geen bezwaar opperen vooral niet als hun recht eene vergadering met gesloten deuren te eischen gehandhaafd blijft.

Ik zou willen dat bij het proponents-examen testimonia overgelegd moesten worden dat de candidaat deze oefeningen doormaakte.

Voorts zij er in iedere akademiestad eene „studenten-zondagschool" onder leiding van een hoogleeraar of van een predikant.

Eindelijk een paar vragen!

Zingen onze studenten in de theologie wel genoeg? Zou het hun, als a.s. predikanten, niet nuttig zijn eenig begrip van orgel en orgelbespeling te hebben? Ik ken

een uitmuntend predikant, die in eene „Orgel-Commissie" zit, maar rond en gul erkent geen onderscheid te weten tusschen het register dat „holpijp" en dat andere dat „quint" heet. Hoe staat nu zulk een predikant tegenover eigenwijze organisten? Hij kan ze op zijnen weg ontmoeten, want ze zijn er.

Nog andere zeer praktische belangen zou ik kunnen aanroeren. Maar dit paragraafjen mag niet te groot worden.

IX

STUDIËN-GANG

Nu kom ik terug op de vraag: hoe zal de student zich voorbereiden tot het candidaats-examen? Welke colleges heeft hij te volgen?

„Inleidende" encyklopaedie, is mijn andwoord, heeft hij op het gymnasium beoefend. En z. g. „wijsgeerige" encyklopaedie worde overgebracht naar het doctoraal, waarover ik hier niet spreek.

Ik onderscheid twee rubrieken van colleges:

A. In de examen-vakken.

B. In de testimonium-vakken.

Wat de eerste vakken betreft heb ik, na het gezegde, alleen iets op te merken over het onderwijs in de bijbelsche geschiedenis en in de christelijke ethiek.

De bijbelsche geschiedenis en de christelijke zedekunde moeten opgenomen worden onder de vakken van het candidaats-examen.

Wat het eerste vak betreft — de beklagenswaardige achterlijkheid van zeer vele candidaten schreit om verbetering. Wie hierover examinatoren uit de provinciale

kerkbesturen hoort, slaat de handen in één. Dat het katechetiesch onderwijs en de evangelie-prediking hieronder lijden *moeten* behoeft geen betoog. Zij vermageren, verschrompelen wijl wetenschap van het verleden geen voedsel biedt. Nu weet ik wel dat allerlei omstandigheden hier in 't spel zijn. 't Maakt groot verschil of de candidaat lager onderwijs genoot op een christelijke of op eene „neutrale" school; of hij uit een gezin komt waar de Bijbel gelezen wordt of niet; of hij flink katechetiesch onderwijs kreeg of...? De universiteit vermag niet alles. Toch vraag ik bescheiden, het minste dat ik vragen kan: één uur college per week in dit allerbelangrijkst leervak.

De christelijke zedekunde, die zuster-discipline der dogmatiek, mag ook niet, als tot nu toe, stiefmoederlijk behandeld worden. Ik zal mij hier niet vermeien de schoonheid, den hoogen adeldom van dit leervak aan te toonen. Ik wijs alleen op de praktijk des levens. In onze dagen heeft het theoretiesch materialisme, bij wetenschappelijke mannen, glad afgedaan. 't Is zoo dood als een pier. Maar de vruchten van de gestorven theorie worden in de praktijk des levens genuttigd. Het hedonisme schettert boven het graf van het materialisme zijn vader. Het lokt onze jeugd op allerlei wijs, onder allerlei vorm. Vooral onder die van aesthetiek en van sport. Door beiden worden de ethische bestanddeelen steeds meer naar den achtergrond gedrongen. Innige kennismaking met de christelijk-ethische beginselen moet den a. s. evangelie-dienaar bekwamen tot zijn goeden, schoonen strijd.

Wat de tweede, de testimonium-vakken aangaat, vraag ik meer tijd voor de drie wijsgeerige vakken: geschiedenis

der wijsbegeerte, psychologie, logika. Het klinkt „paradox" en 't is toch „waar": niets is zoo praktiesch als bespiegeling. De belangstelling in de wijsbegeerte neemt in allerlei kring toe: onder de natuurbeoefenaars, onder de medici, onder de litteratoren.... onder de beschaafde menschen in 't algemeen. Een predikant mag niet een Boeotiër zijn te midden van Atheners. Wat bepaaldelijk de psychologie aangaat — de beoefening van dit vak zal den katecheet baten. Het verwijt, van theosophische zijde ingebracht, „dat Psychologie nooit de kracht van het Protestantisme was" moet hier ten spoorslag zijn. — De prediking van „Christus en dien gekruisigd" veracht ook de logika niet! Dát leert over het voorbeeld van Paulus.

Niemand zal ontkennen dat onze tijd in den grond mede-beheerscht wordt — ik druk het zoo zacht mogelijk uit — door den maatschappelijken strijd. Het sociale vraagstuk is de brandende vraag. De predikant die, vergeet het niet, „openbaar" verkondiger van het evangelie is, komt van zelf voor dat vraagstuk te staan. In de ééne provincie van ons vaderland zeker veel spoediger, veel nader, dan in de andere. Er is hier te onderscheiden tusschen platteland en stad; tusschen de „doode steden der Zuiderzee" en de fabrieksteden. Maar de quaestie „zit in de lucht." Wij, ouderen, studeerden onder een ander gesternte. Het is brood-noodig dat het a. s. predikanten-geslacht een helder inzicht hebbe in de sociale vraag, opdat in hun katechetiesch onderwijs, in hunne pastorale bemoeiingen, in hunne prediking het licht des evangelies ook over dit zeer gewichtige levens-belang strale. Daarom vraag ik gedurende twee jaren „testimonium-college" in de staathuishoudkunde, bij te wonen in de juridische faculteit.

X

INRICHTING VAN HET CANDIDAATS-EXAMEN

Aan het einde van het vierde studie-jaar worde het candidaats-examen afgelegd, vóór de theologische faculteit, deze geadsisteerd door den semiticus der litterarische.

Vóór de theologische faculteit — dat spreekt van zelf, als óók dat deze, wijl zij immers den candidandus tot candidatus maakt, de leiding van het examen heeft en over de bevordering, geheel zelfstandig beslist.

De theologische faculteit worde geadsisteerd door den semiticus uit de litterarische school. Deze examineert, als inleider, het éérst: dit deel van het examen komt immers in de plaats van het oude „suppletoir"? De semiticus heeft den student nu, mede, vier jaar onder zijne leiding gehad, en zal daaraan en ook aan het herzien gymnasiaal program terecht toeschrijven dat het peil der ontwikkeling steeg!

Het examen worde afgelegd niet telkens door één student, maar door hoogstens zes studenten tegelijk. De duur ervan zij tot zes uren bepaald, over twee op elkaar volgende dagen verdeeld. Deze regeling heeft dit vóór dat de examinatoren, telkens zes candidandi onderzoekend, een verschen indruk krijgen van individualiteit en individualiteit. Zóó wordt het examen vergelijkend maar niet in den bekenden, slechten, zin van het woord. Immers kunnen alle zes examinandi slagen? De ééne geest is meer analytiesch, de andere meer synthetiesch aangelegd. Déze candidaat weet wel tien, twintig pausen en hunne bedrijven, met jaartallen er bij, op te sommen. Maar van „De Paus" heeft hij weinig begrip. Géne put

met een Innocentius III en een Gregorius den Groote zijn historiesch „weten" vrij wel uit. Maar hij voelt, wijsgeerig, dat pausen komen en gaan, en dat „De Paus" blijft. Welnu hervormd-kerkelijk leven en de wetenschap hebben beiderlei soort geesten noodig. In dezen candidandus schuilt een streng historiesch-kritiesch exegeet. Hij zal, als evangelie-prediker de gemeente in het juiste begrip van de heilige Schrift verder brengen. In génen zit meer de gemoedelijke practicus, die de woorden des eeuwigen levens, welke Jezus Christus heeft, in zijn zedelijk bewustzijn opvangt en den broederen tot vertroosting en bemoediging voorhoudt. Dat examinatoren geen van beiden verachten.

Eindelijk zij het examen mondeling maar óók schriftelijk. Candidaten, niet glad van tong, worden bij een uitsluitend mondeling examen licht onrustig, verliezen den stuur over zich zelf, en komen zóó minder gunstig voor den dag. Wordt hun gelegenheid gegeven hunne gedachten kalm en bedaard op schrift te brengen, dan zullen zij zich van hunne betere zijde laten kennen. Vooral zou ik het onderzoek in de exegese ook schriftelijk willen. Heeft het alleen mondeling plaats, over te voren opgegeven stukken, och dan „werkt" men het dictaat van zijn leermeester, of een brok commentaar „er in". Wie dan het sterkst memorizeert, *schijnt* het best te exegetizeeren. Inderdaad is hij bezig te papegaaien. Men geve den examinandus voor de exegese Oude Testament b.v. den grondtext, de LXX, een woordenboek en een concordantie te gebruiken en late hem, na toelichting van den samenhang, een plaats schriftelijk behandelen. Dán zal blijken hoe ver hij het bracht in de „kunst van uitleggen". En daarop, daarop komt het aan!

Ik geef slechts enkele vinger-wijzingen naar dít doel: het examen zij een colloquium doctum in den strengen, schoonen zin van het woord. Tot zulk een examen kan men zich niet voorbereiden door onedel, werktuigelijk gepomp, door eene africhterij, die het zenuwsysteem ondermijnt, het hart ledig laat, het hoofd vult met dood weten. Zulk een examen eischt vier jaren van „Oratio, Meditatio, Tentatio". Wie zulk een viertal jaren verspeelde mag het kleed niet dragen waarmede sacro sancta theologia haar candidandi siert. Hij zakke als een steen — geenszins omdat hij „zijne les niet kende", maar omdat hij vier jaren lang niet ernstig studeerde, of beter, niet ernstig student was. Een goed ingericht examen doet de charakters kennen.

XI

HET PROPONENTS-EXAMEN

Ik moet hier nu een en ander te berde brengen naar aanleiding van het „proponents-examen". Over de examinandi hebben wij het thans niet. Wèl over het examenzelf. Wie lust heeft in distel-lezingen, saamgebracht uit droevig-komische staaltjens kan op dit gebied zijn hart ophalen. Ik heb er geen zin in. Zeker: in schier alle provinciale besturen hebben óók zitting flink wetenschappelijk ontwikkelde mannen, die, al vergrijsden hunne haren, de wetenschap bleven beoefenen; mannen, die — dit beteekent nu wel zoo érg veel niet — wetenschappelijk evenknieën zijn van officieel „hooggeleerden". Alle bekwame theologen kunnen nu eenmaal niet op een leerstoel komen!

Gaarne zou ik, na aanwijzing van groote verdiensten, met dankbaarheid namen noemen. Dat is echter een gevaarlijk werk. Want als gij dézen prijst door hem te vermelden, laakt gij, zonder het te bedoelen, génen wiens naam gij verzwijgt. En al het persoonlijke moet ter zijde worden gesteld door wie ernstig streeft naar verbetering van toestanden en inrichtingen.

Een ieder weet dat de partij-strijd onze arme kerk veel kwaad doet. Niet uwe geschiktheid, uwe bekwaamheid, brengt u op de plaats der eere, geeft u zitting in dit of dat bestuur, maar uwe richting. Partij-stemming drijft een bekwaam modern theoloog, die ervaren examinator is, uit een provinciaal bestuur. Zij geeft ter vergoeding een rechtzinnig man, die geëerbiedigd pastor is, maar aan de beoefening van de wetenschap terugdenkt als aan eene reine, idyllische liefde zijner dichtende jeugd. Of elders wijkt een grondige, rechtzinnige godgeleerde voor een modernen, die in zijn schaduw niet staan kan.

Tegenover zeer enkelen, die vollen vrede hebben met het proponents-examen, zooals het thans is, tellen wij anderen die het willen laten weg-vallen, en meerderen, die het, duchtig herzien, willen behouden.

Met de eersten, de conservatieve „satisfaits", kan ik niet mede gaan. Waarom niet? Maar — om volledig rekenschap van dit gevoelen te geven zou ik allerlei misstanden met toelichtende curiositeiten, ten toon moeten stellen. En, zooals ik reeds zei, ik maak geen distelbouquetten.

Moet dit examen dan wegvallen? Sommigen andwoorden bevestigend op die vraag. De bezwaren, door de „satisfaits" niet gezien, schijnen hun onoverkomelijk toe.

Daarom willen zij — 't is een radicale maatregel! — het proponents weg hebben.

Ik acht deze oplossing van het vraagstuk onaanneembaar. Zij is een gevaarvol verlaten van den historischen lijn. De kerk heeft steeds óf classes óf andere collegiën opgedragen naar de bekwaamheid der candidaten een onderzoek in te stellen. Dát is haar plicht. Een alom in den lande hoogst gezien oud-lid der synode, wiens advies ik inwon, schreef mij over dit punt: „De ervaring leert dat studenten, van de vereischte stukken voorzien, niet bekwaam en geschikt zijn voor predikant. Dit is voldoende om van de zijde der kerk contrôle te stellen. Er komen stumperts van de universiteiten. Dit heeft de droevige ervaring mij geleerd."

Wij willen hier ook opmerken dat de staat, op zijn terrein, het heft niet uit de handen geeft. Dat is verstandig. Wie getrouw wil zijn in het doen van zijn plicht, zij prat op het hooghouden van zijn recht. De staat benoemt eigen commissies die het arts-examen afnemen aan candidaten onderwezen door professoren door den staat benoemd.

Het proponents-examen blijve dus — maar uitsluitend als *onderzoek naar de geschiktheid van den candidaat voor de praktijk der evangelie-bediening.* Het zij een examen pro ministerio. Voor de examen-commissie spreke de proponent eene „propositio", een leerrede uit en geve hij aan eene klasse van leerlingen katechetiesch onderricht. Eene ernstige samenspreking brenge aan het licht of hij geschikt is tot het herderlijk werk in onze ned. herv. kerk.

Bij het afnemen, vooral van dit examen voor de praktijk, binde ieder onderzoeker zich op het hart dat het voornaamste in wetenschap en in praxis die wetenschappelijke

vorming veronderstelt, niet is een „veel weten" maar wel een geest-verrijkend, wil stalend, charakter-vormend „goed inzien". Het proponents zij een onderzoek dat — hier gebruik ik woorden van Prof. Lamers (Theol. Stud. 1900) — „op het peil der algemeene ontwikkeling veel meer let, dan op de vraag of men eene of andere les naar eenig dictaat goed heeft geleerd". Veel schemata van catechismi van buiten te kunnen opzeggen is wel goed, maar bij katecheten-tact te beseffen dat kinderen met melk en volwassenen met vaste spijzen worden gevoed, staat hooger. Hiernaar vrage de examinator: of de candidaat de wetenschap, die hij nu vier jaar lang beoefende, aanvankelijk in zich opnam, verwerkte, tot zijn geestelijk eigendom maakte. Dán eerst is zij gelijk een kapitaal, dat rente zal afwerpen in de praktijk der Evangelie-bediening.

Examineeren zóó opgevat is een moeilijk, ernstig, edel werk. Het eischt, zeker, wetenschappelijke ontwikkeling, maar daarenboven toewijding, geduld, menschenkennis. Aan dien eisch zal voldaan worden als wij in de leden onzer provinciale kerkbesturen mannen hebben — en Gode zij dank wij hebben er! — die de waarheid eeren:

„VOOR HET LEVEN LEEREN WIJ — NIET VOOR DE SCHOOL"

Wie kan nu tot dit tweede examen toegelaten worden? Alleen hij die „den graad van Candidaat in de godgeleerdheid aan eene Nederlandsche Universiteit heeft bekomen"? Ons reglement stelt dien eisch niet als volstrekte voorwaarde. 't Vermeldt uitzonderingen. Met reglementaire kleinigheden zullen wij ons niet bezig houden maar wèl een enkel woord zeggen over

XII

VRIJE THEOLOGISCHE STUDIE

Wij zagen hoe deze weg in het tweede tijdvak der vorming „toen men zich in den grooten nood moest helpen, toen alles er ongeregeld op toeging" (Dr. van Langeraad) bewandeld werd. In vervolg van tijd verliet men dit pad meer en meer. De „breekebeenen" waar Ravesteijn van spreekt bleven er zich van bedienen.

Toen de wet van 1876 aangenomen was en de synode in hare buitengewone vergadering van Januari 1878 een herzien reglement op het examen tot de Evangeliebediening voorloopig had vastgesteld, deden achtbare stemmen zich hooren — leest maar de door ons vermelde „consideratiën" der klassikale vergaderingen — „Sluit toch de proponents-examenzaal niet voor wie geen universitaire vorming genoot, hier te lande. Vraagt niet waar de examinandus zijn wetenschap verkreeg, noch hoe hij gevormd werd! Onderzoekt alleen naar zijn „kennen en kunnen." De studie zij vrij!"

Wie de woorden „vrije theologische studie" hoort, denkt terstond aan den nauwkeurigen historicus Dr. Rutgers.

Ter vergadering van de predikanten vereeniging, d.d. 24 April 1878, verdedigde hij de meening: „vraag niet of de examinandus pro ministerio deze en gene lessen gevolgd heeft, eisch niet dat hij aan een onzer vaderlandsche hoogescholen opgeleid werd, laat de studie vrij."

Zijne stem vond weerklank. Ja de meerderheid der vergadering hief Rutgers' leuze op: „Vrije Studie." Enkele weken later verscheen zijn met gloed geschreven brochure:

„Vrije Theologische Studie, voorgestaan en verdedigd van wege de Nederl. Hervormde Predikanten-Vereeniging door F. L. Rutgers, Theol. Doct. en Pred. bij de Ned. Herv. Gemeente te 's Hertogenbosch. Utrecht. C. van Bentum 1878. Het geschrift maakte openbaar „den inhoud van het door hem gesprokene, niet slechts uit zijn eigen naam, maar ook als uitdrukking van hetgeen de Nederlandsche Hervormde Predikanten-Vereeniging, met het oog op de synodale voorstellen, boven alles wenschelijk en noodzakelijk acht." Slotsom van Dr. Rutgers' historiesch overzicht, zeer fijn uitgedrukt, luidde (blz. 20): „In den bloeitijd der orthodoxie was de vrijheid het grootste; en naarmate de kerk in naam liberaler werd, kwam er des te grooter dwang." Wat ik in Rutgers' geharnast betoog mis, is het bewijs dat het „post hoc" saamvalt met het „propter hoc". Ik mis het voornaamste! Strekking zijner brochure is inderdaad de bewering: Ten bate van heterodoxie zijn de kerkelijke „machthebbers" der „Vrije Theologische Studie" ongezind.

Dr. J. I. Doedes stond tegen Dr. Rutgers op de bres: „Vrije theologische studie, in welken zin al of niet voor te staan en te verdedigen" heet zijn polemiesch geschrift van 12 Juni 1878.

Hoe gaarne zou ik alle argumenten van die twee kampioenen eens rustig wikken en wegen! Maar ik moet mij beperken. Derhalve geef ik over dit onderwerp mijn gevoelen te kennen zonder het van alle kant toe te lichten uit geschiedkundig, zielkundig en methodologiesch oogpunt: Onze kerk aanvaarde de vrije theologische studie.

Dat beteekent natuurlijk niet dat zij de akademische vorming late varen, maar wel dat zij niet *volstrektelijk*,

eische dat de examinandus pro ministerio aan een der nederlandsche universiteiten gestudeerd hebbe.

Vrijheid — blijheid!

Alleen hier geldt: Wandel voor mijn aangezicht en wees oprecht. „Vrije" studie beteekent niet „ontduiking van" studie; „mindere" studie; „pomp" — „dressuur" — „door-het-proponents-examen-komen" — studie. Wat hebben leelijke dingen — en dát is mooi! — leelijke namen! Wie beklaagt zich zelf niet als hij moet zeggen — nu ja zooals die laatste soort „studie" heet.

Alle ernstig nadenken over deze zaak, gelijk over alle praktische levensvoering, komt neer op den aanhef van het apostolicum: „Ik geloof in God den Vader". Onder Diens bestuur werd een hollandsche jongen, die predikant in onze kerk wil worden, geboren in ons Nederland. Met Nederlands volk en diens instellingen is hij dus krachtens natuurlijke en zedelijke samenhang op allerlei wijze verbonden. De aangewezen weg is dat zulk een knaap gebruik make van wat zijn land en zijne kerk hem tot zijne vorming aanbiedt. Die vorming brengt hem van de lagere school naar het gymnasium, en van daar naar de nederlandsche universiteit. Dat is de natuurlijke gang der dingen. Van dien regel zonder grondige redenen af te wijken is grillige oppervlakkigheid. Wie er van afwijkt uit gemakzucht, uit luiheid, geeft zich zelf eene verklaring van onvermogen.

Daar kunnen echter buitengewone omstandigheden zijn, die eene uitzondering op den regel wettigen. Een nederlandsch gezin moet, om welke reden ook, in het buitenland vertoeven. De nederlandsche knaap groeit op in den vreemde en geniet dáár zijn opleiding. Zoo hij in dat land, als ieder ander gymnasiast, als ieder ander theolo-

giesch student, zijne studiën geregeld doormaakt, candidaat in de theologie wordt en, bij verandering van familie-omstandigheden — naar Nederland weerkeert, dan late onze kerk hem tot het proponents-examen toe. Immers komen in het protestantsche buitenland de eischen van gymnasiaal en universitair onderwijs in hoofdzaken, wat duur en inhoud betreft, met die van ons studieprogram overeen.

Maar onze kerk betrachte in dit alles voorzichtigheid! Er zijn in het buitenland ook enkele inrichtingen voor godgeleerd onderwijs die men bij bruggen kan vergelijken, n.l. bij „pontes asinorum" dat zijn ezelsbruggen. Tot zulke inrichtingen ziet men, den uitwendigen bloei der school bedoelende, liefst zooveel mogelijk leerlingen toevloeien. Voor landgenooten worden de eischen op normaal peil gehouden. Zelf is men niet gediend van onrijpe, saplooze, verpierde vruchten. Maar houdt eenige kerk in den vreemde er van? Welaan een beetje latijn, wat N. Tiesch grieksch, eenige kennis van algemeene geschiedenis en mythologie — en, zeer beleefd, wordt de vreemdeling door een z.g. „admissie-examen" gelaten. Een paar jaren later biedt zulk een jongmensch, die 't in den vreemde zocht, voorzien van een „candidaats-diploma" zich aan bij een provinciaal bestuur om „proponents" te doen. Wie nu bedenkt dat óns gymnasiaal program zwaar is, bevroedt lichtelijk dat „zwakke broeders" er trachten te komen „over het buitenland".

Maar de kerk plege geen onrecht jegens hen die, hier te lande of elders, den koninklijken weg verkozen en daarom door Furcae caudinae gingen, door met hen die „spoedig-klaar-gemaakten" gelijk te stellen! Evenmin is de kerk gehouden rijp en groen voor lief te nemen. Daarom

acht ik voor allen die, om welke reden ook, „Vrije Theologische studie" verkozen boven eenen geregelden studiën-gang hier of elders een buitengewoon proponents-examen noodig. Dat examen besta uit twee hoofddeelen: één philologiesch en één theologiesch. De examen-commissie zij saamgesteld als bij een gewoon proponents, maar geadsisteerd door twee praeadviseurs-hoogleeraren eener nederlandsche philologische faculteit: één classicus, één semiticus en door de gezamendlijke hoogleeraren eener nederlandsche theologische faculteit. Vóór dat tot het theologiesch gedeelte van het examen wordt overgegaan, moeten de twee praeadviseurs éénparig hebben getuigd dat de candidaat wat de humaniora en het hebreeuwsch betreft, in ontwikkeling gelijk staat met de jongelieden, die ten onzent eind-examen gymnasium A of staats-examen aflegden. Kunnen zij dát in gemoede *niet* getuigen, dan wordt het examen niet voortgezet. Kunnen zij dat, als eerlijke mannen van wetenschap, wél verklaren dan worde het tweede gedeelte van het examen afgenomen op humaan-ernstige wijze. De humaniteit sluit in dat de examinatoren rekening houden met het feit: deze examinandus ging een anderen weg dan gewoonlijk wordt bewandeld. De ernst sluit in zich dat de minder-waardigen niet worden „binnen-geloodsd."

Vrije theologische studie, ernstig genomen — uitmuntend! Vrije theologische studie, als valsche leuze — nooit!

Voorts erken ik de waarheidsmomenten in de woorden van Dr. Bronsveld, in 1878 gesproken (Stemmen blz. 86): „Vrije studie" — o, de klank behaagt, en het denkbeeld er door uitgedrukt is verleidelijk, maar de praktijk zal niet geven wat men er zich van belooft. Er zal geen

bate uit voortvloeien voor de studie, en geene voor de vrijheid".

Hiermede leg ik thands over dit onderwerp de pen neder. Deskundigen zullen erkennen dat ik het vraagstuk der universitaire vorming van de a. s. predikanten der ned. herv. kerk — ik zeg niet van *alle*, maar toch wel van de voornaamste zijden behandeld heb. Allicht wekt mijn schrijven openbare gedachten-wisseling. Tegenwerpingen op beleefde, immers wetenschappelijke, wijze vertolkt zal ik gaarne wikken en wegen. Dat ik ze in het openbaar beandwoorden zal mag ik niet beloven. De universitaire cursus 1904—1905 is in vollen gang. In de eerste plaats moet ik tijd en krachten wijden aan de studenten.

Hoe dit geschrift ook ontvangen worde — mijn geweten geeft mij deze getuigenis dat ik als eerlijk man en theoloog het goede voor kerk, godgeleerdheid en universiteit, heb bedoeld, door op uitnoodiging van synode en minister

TE DIENEN VAN ADVIES

